

Bevorderen zelfstandigheid

Praktijkgericht onderzoek naar het bevorderen van zelfstandigheid

Hogeschool

Eline Oosten
Bachelorthesis – Bevorderen zelfstandigheid

Bachelorthesis
V4KV11 Deel A
Steggerda, juni 2021

Eline Oosten
e.oosten@kpz.nl
Hogeschool KPZ
810001

Thesisbegeleider:
Daphne Duijvestijn

Voorwoord

Voor u ligt de bachelorthesis ‘Bevordering zelfstandigheid’. Dit is het resultaat van mijn onderzoek naar de zelfstandigheid van leerlingen in de onderbouw en de mogelijkheden om deze te verbeteren. U wordt meegenomen naar de manier waarop ik het onderzoek heb uitgevoerd en de resultaten en conclusies die hieruit gekomen zijn.

Tijdens het studiejaar 2020-2021 heeft dit onderzoek plaatsgevonden tijdens mijn WPO-periode. Tijdens bevraging van de collega's kwam dit punt naar voren om nader te onderzoeken. Vanuit het praktijkprobleem heb ik met behulp van literatuuronderzoeken en contextonderzoek geprobeerd deze in kaart te brengen.

Ondanks de thuisonderwijsperiodes, en daardoor onderbrekingen in het fysiek aanwezig zijn en observeren, is het mij toch gelukt om de noodzakelijke onderzoeksresultaten te verzamelen en dit onderzoek uit te voeren. Dit studie- en schooljaar waren door de gevolgen van het Coronavirus een uitdaging, zowel voor de leerkrachten en leerlingen, als wel voor mij als WPO-student. Ook door het Coronavirus bleek de onderzoeksvraag zeer actueel, wat het onderzoek voor mij extra uitdagend maakte. Ik heb weer geleerd om een onderzoeksvraag te vergelijken met beschikbare literatuur en deze te vergelijken met de uitwerking in de praktijk. Voor mij als toekomstig leerkracht een punt waarop ik graag wil doorleren.

Dit onderzoek had niet plaats kunnen vinden zonder de hulp van een aantal mensen. Graag wil ik deze dan ook bedanken. In het bijzonder de collega's van de KBS St. Bernardus, waar ik dit onderzoek heb mogen uitvoeren. De hulp, feedback en medewerking van deze collega's waren essentieel voor dit onderzoek. Ook wil ik mijn begeleider vanuit de Hogeschool KPZ, Daphne Duijvestijn, bedanken voor haar hulp en feedback. De Tutorgroep voor de discussies en de ervaringen. En als laatste, maar zeker niet als minste, de geweldige leerlingen die het mogelijk hebben gemaakt dat ik dit onderzoek kon uitvoeren.

Bij deze voor u het eindresultaat.

Eline Oosten

Steggerda, 7 juni 2021

Inhoudsopgave

Voorwoord	2
Samenvatting.....	5
Hoofdstuk 1: Introductie	6
Context	6
Probleemstelling.....	6
1.2.1 Aanleiding onderzoeksthema	6
1.2.2 Praktijkprobleem	7
1.2.3 Relevantie en actualiteit	7
1.3 Begripsverheldering	7
1.4 Onderzoeksdoelen	8
1.5 Hoofdvraag en deelvragen.....	8
1.6 Structuur thesis	9
Hoofdstuk 2: Theoretisch kader	10
2.1 Inleiding literatuurstudie	10
2.2 Literatuurstudie	10
2.2.1 Definitie zelfstandigheid	10
2.2.2 Factoren zelfstandigheid.....	12
2.2.3 Invloeden combinatiegroepen zelfstandigheid	13
2.2.4 stimuleren zelfstandigheid door leerkracht.....	14
2.3 Conclusie literatuurstudie.....	16
Hoofdstuk 3: Contextonderzoek.....	18
3.1 Inleiding contextonderzoek	18
3.2 Methode contextonderzoek	18
3.2.1 Wat is de huidige stand van zaken bij de leerlingen van de onderbouwgroepen wat betreft zelfstandigheid?	18
3.2.2 Wat is de huidige stand van zaken bij de leerkrachten met betrekking op het stimuleren van de zelfstandigheid?	19
3.2.3 In welke mate komt de weektaak tegemoet aan de zelfstandigheid van de leerlingen?	20
3.3 Resultaten contextonderzoek.....	21
3.3.1 Wat is de huidige stand van zaken bij de leerlingen van de onderbouwgroepen wat betreft zelfstandigheid?	21
3.3.3 In welke mate komt de weektaak tegemoet aan het bevorderen van de zelfstandigheid?	29
3.4 Conclusie contextonderzoek.....	30
Hoofdstuk 4: Conclusie en discussie	33
4.1 Discussie.....	33
4.2 Conclusie en advies	33

4.2.1 Conclusie	33
4.2.2 Aanbevelingen voor de praktijk	34
Hoofdstuk 5: Ontwerpen	35
5.1 Uitgangspunten ontwerpen.....	35
5.2 Voorlopige doelen ontwerp	35
Literatuurlijst.....	36
Bijlagen	37
Bijlage A.	37
Bijlage B.....	38
Bijlage C.....	39
Bijlage D.	40
Bijlage E.....	41
Bijlage F.	43
Bijlage G.	47

Samenvatting

Samenvatting: aanleiding, probleem- en vraagstelling, methodes, conclusies van het theoretisch kader en vooronderzoek, beschrijving van het onderwerp en conclusie van het ontwerponderzoek

Onderwerp: Bevorderen zelfstandigheid. *Onderzoeksgroep:* Alle leerkrachten en leerlingen uit de onderbouw, de groepen 1, 2, 3 en 4. *Methode:* enquête met open vragen voor leerkrachten onderbouw, enquête met schaalvragen voor leerkrachten onderbouw, observatie tijdsteekproef voor leerlingen onderbouw en vragenlijst Ik-doelen over leerlingen onderbouw. *Conclusie:* leerkrachten kunnen de zelfstandigheid van de leerlingen bevorderen door een positieve houding aan te nemen, gericht op feedback geven en het vergroten van zelfvertrouwen. Ook kunnen leerkrachten het bevorderen door leerlingen taken te geven en gebruik te maken van de term ‘uitgestelde aandacht’. Er moet rekening gehouden worden met de vijf algemene aandachtspunten van zelfstandig werken.

Eén van de vijf punten in de visie van de school is dat de leerlingen zich ontwikkelen tot zelfstandige mensen. De vraag vanuit de school waar dit onderzoek heeft plaatsgevonden is hoe deze zelfstandigheid bevorderd kan worden. De vraag vanuit de bevroegde collega's had betrekking op het stimuleren van het zelfstandig werken van de leerlingen in de onderbouw.

Zelfstandigheid is een belangrijk onderwerp voor het ontwikkelen en het voorbereiden van leerlingen voor hun toekomst in de maatschappij. Zelfstandigheid zoals hier benoemd is, is groter. Er wordt ook zelfredzaamheid en zelfverantwoordelijkheid onder verstaan. De bedoeling van zelfstandigheid is dat leerlingen zelf beslissingen leren nemen, een eigen leven leren leiden en eigen mogelijkheden leren ontdekken.

Uit het contextonderzoek is gebleken dat de leerlingen over de capaciteit beschikken dat ze taakgericht, zelfstandig, kunnen werken. Toch wordt er een groot gedeelte van de tijd wordt besteed aan andere activiteiten en hier valt nog winst te behalen. Leerlingen hebben ook nog een aantal Ik-doelen te behalen. Leerkrachten geven aan dat er veel onrust heerst door de drie dubbele groepen en de inrichting van het lokaal, dit is niet bevorderend voor de concentratie van de leerlingen.

De voorlopige onderwerpdoelen en -eisen zijn erop gericht op het geven van handvatten voor de leerkrachten wat betreft bevorderen van de zelfstandigheid. Ook is het gericht op het verduidelijken van zelfstandigheid bij leerlingen.

Hoofdstuk 1: Introductie

Context

De Sint Bernardusschool is een Katholieke basisschool gelegen in het dorp Oldemarkt. De school is aangesloten bij de stichting Catent. Stichting Catent heeft 35 scholen verspreid over de provincies Friesland, Drenthe, Overijssel en Gelderland. De KBS Sint Bernardus ligt in de provincie Overijssel. KBS Sint Bernardus telde bij de start van dit schooljaar 49 leerlingen. Deze leerlingen worden onderwezen door vijf leerkrachten. Ook maken de directrice, de intern begeleider, de onderwijsassistent en onderwijskundige coördinator deel uit van het team. De school kent drie combinatiegroepen, namelijk de combinaties 1/2/3, 4/5/6 en 7/8. Op donderdag en vrijdag krijgen de groepen 4 en 5 apart les van de WPO-student. Dit onderzoek zal plaatsvinden in de onderbouw, specifiek de groepen 1, 2, 3 en 4. De onderbouw bestaat uit 25 leerlingen, er is geen verwachting voor nieuwe leerlingen dit schooljaar.

De visie van de KBS Sint Bernardus bestaat uit vijf punten. Geborgenheid is hier één van, door je veilig te voelen kom je tot leren. Ook is leren van groot belang, het verwerven van kennis, vaardigheden en het omgaan met elkaar valt hieronder. Het begeleiden van leerlingen tot zelfstandige, kritische, mondige en sociale mensen is het derde punt. De leerlingen maken bijvoorbeeld gebruik van een middel, genaamd de weektaak. De weektaak zorgt ervoor dat de leerlingen een handvat hebben voor het zelfstandig werken. De leerlingen mogen zelfstandig de taken van die week inplannen. Een positieve relatie tussen leerlingen, leerkrachten en ouders is ook een belangrijk punt uit de visie. Bij deze positieve relaties staat de samenwerking centraal. Het laatste punt uit de visie is het ontwikkelen van een positief zelfbeeld.

Op KBS Sint Bernardus wordt gebruik gemaakt van een onderwijs anders systeem. Onderwijs anders heeft niet persé één betekenis. Alle scholen vullen dit op een andere manier in. Op de KBS Sint Bernardus is het als volgt ingericht: Groep 4, 5, 6, 7 en 8 zijn geïntegreerd in het onderwijs anders systeem. Er wordt volgens een rooster lesgegeven. Reken instructies worden gegeven door de groepsleerkracht van groep 7/8 en taal/spelling instructies worden gegeven door de groepsleerkracht van 4/5/6. De zelfstandige verwerking vindt plaats op het leerplein onder begeleiding van een onderwijsassistent.

Probleemstelling

1.2.1 Aanleiding onderzoeksthema

Voorafgaand aan dit onderzoek is er gebruik gemaakt van twee van de technieken zoals deze worden omschreven door Van der Donk & van Lanen (2015). De eerste techniek waar gebruik van is gemaakt is in gesprek gaan met collega's, leerlingen en ouders. In dit geval heeft er alleen gespreksvoering plaatsgevonden met collega's. Ook is er gebruik gemaakt van de techniek brainstormen vanuit vragen en probleem. In het overleg met het team zijn er twee vragen gesteld. Waar ligt de interesse voor een onderzoek en worden er problemen ervaren die onderzocht zouden moeten worden. Uit deze brainstormsessie is de hulpvraag gekomen vanuit de leerkracht van groep 4/5/6 dat er al meerdere jaren ervaren wordt dat de leerlingen van groep

4 een stukje zelfstandigheid missen. Dit wordt vooral lastig ervaren op het moment wanneer er een instructie plaatsvindt voor groep 5 of groep 6.

1.2.2 Praktijkprobleem

Het praktijkprobleem van KBS Sint Bernardus is tot stand gekomen na een vergadering met het team. Vanuit de leerkracht is er een hulpvraag gesteld. Zij ervaart dat de leerlingen van groep 4 weinig zelfstandigheid hebben. Dit wordt door de leerkracht als belemmerend ervaren wanneer er instructiemomenten voor de andere groepen plaats vinden. Groep 4 valt in een combinatiegroep en zal zelfstandig tot werken moeten komen tijdens de instructiemomenten van groep 5 en groep 6. Ook valt groep 4 in het onderwijs anders systeem die deze school hanteert. Dit houdt in dat de er een vaste rekenleerkracht is en een vaste taalleerkracht. De instructiemomenten worden volgens een rooster gegeven en de leerlingen doen de zelfstandige verwerking op het leerplein. Op het leerplein staat een onderwijsassistente ter begeleiding van de leerlingen en zij heeft ook gemerkt dat de leerlingen van groep 4 extra begeleiding nodig hebben. Opgemerkt is dat de leerlingen van groep 4 niet weten hoe de weektaak werkt en het dus lastig vinden om zelfstandig te starten met een volgende taak. Dit is uit verschillende observaties gekomen voorafgaand aan het onderzoek. Ook is het ter sprake gekomen in de teamvergadering. Volgens Beemsterboer en Uiterwijk (2019) kunnen leerlingen met een weektaak de metacognitieve vaardigheden plannen, prioriteren, zelfstandig en systematisch werken, controleren en reflectief evalueren verbeteren. De begeleidende rol van de leerkracht is hierbij cruciaal.

1.2.3 Relevantie en actualiteit

In de schoolgids van KBS Sint Bernardus (2020-2021) staan een paar noties omschreven die aansluiten bij de visie op lesgeven van deze school. Die noties zijn zelfstandigheid, eigen verantwoordelijkheid, kritisch zijn op eigen handelen, reflecterend vermogen en samenwerking. Een groot gedeelte van de vorige noties sluiten aan bij het onderwerp van deze thesis. Dit laat zien dat KBS Sint Bernardus de relevantie inziet van het uitgroeien tot een zelfstandig wezen.

Ook is er op dit moment sprake van een erg uitzonderlijke tijd, dit in verband met de coronacrisis. De coronacrisis heeft ervoor gezorgd dat er op meerdere momenten thuisonderwijs plaatsgevonden heeft of zelfs nog plaatsvindt. Het thuisonderwijs doet een groot beroep op de zelfstandigheid van de leerlingen. Leerlingen moeten zelf uitzoeken wat ze welke dag moeten doen. Ook vergt het thuisonderwijs veel van de motivatie van de leerlingen. De leerlingen moeten zelf de motivatie vinden om aan de slag te gaan.

1.3 Begripsverheldering

Volgens Bongaards en Sas. (2008) staat zelfstandigheid voor het tonen van eigen initiatief, het zelf bedenken van een antwoord, oplossing of aanpak voor allerlei problemen die niet alleen maar met het werk te maken hebben. Zelfstandig verwerken is het verwerken van een opdracht die voortkomt uit de instructie die door de leerkracht is gegeven. Het is vaak een gesloten opdracht. De (nieuwe) leerstof wordt ingeoefend aan de hand van de doelen die tijdens de instructie helder zijn geworden. Het is een activiteit waarbij alle leerlingen werken aan hetzelfde

vakgebied. Het zelfstandig verwerken wordt gevolgd door een klassikale correctie of wordt door de leerkracht nagekeken. Zelfstandig werken hoeft geen betrekking te hebben op de uitleg van zelfstandig verwerken. Zelfstandig werken betekent dat leerlingen voor langere tijd werken zonder directe begeleiding van de leraar. Leerlingen zijn zelfstandig aan het werk, waarbij zij zichzelf aansturen en kiezen uit een gedifferentieerd aanbod. Het werk wordt niet klassikaal gecontroleerd, maar er is wel een moment waarop evaluatie en reflectie plaatsvindt. Zelfstandig werken is iets anders dan ‘alleen werken’: het kan ook in tweetallen of in een groepje (Klassenmanagement, 2018).

Autonomie is één van de drie basisbehoeften, samen met relatie en competentie. Leerlingen willen zelf beslissingen nemen en weten dat ze (voor een deel) hun eigen leergedrag kunnen sturen. Autonomie staat voor zelfstandigheid en zelfsturing. Het heeft ook te maken met het geloof in jezelf, dat je meetelt, iemand bent. De leerling heeft het gevoel niet afhankelijk te zijn van anderen, maar dat het in staat is om zelfstandig besluiten te nemen. (Klassenmanagement, 2018)

De weektaak heeft als eerste een pedagogisch doel; leerlingen begeleiden om hun zelfsturing en zelfverantwoordelijkheid te ontwikkelen. Wanneer leerlingen een heldere en passende weektaak krijgen, kun je als leraar heel mooi het proces van plannen (en je houden aan de planning) van leerlingen volgen, begeleiden en bespreken. De weektaak is op deze wijze een middel voor het vergroten van de eigen bijdrage van de leerling in het leerproces. (Webredactie OMJS, 2019)

1.4 Onderzoeksdoelen

Het doel van deze thesis is het stimuleren van de zelfstandigheid van de leerlingen van groep 4 van de KBS Sint Bernardus. Hierbij is het de bedoeling dat de zelfstandigheid vooral gestimuleerd zal worden tijdens de zelfstandige verwerking. Deze thesis zal handvatten bieden aan leerkrachten en begeleiders om de zelfstandigheid te stimuleren.

1.5 Hoofdvraag en deelvragen

In deze thesis zal antwoord gegeven worden op de volgende hoofdvraag: ‘Hoe kan de zelfstandigheid van de leerlingen uit de onderbouw van KBS Sint Bernardus verhoogd worden tijdens de zelfstandige verwerking?’ Met behulp van de onderstaande generieke en contextuele deelvragen zal er een antwoord geformuleerd worden op de hoofdvraag.

Generieke deelvragen:

- Wat wordt er verstaan onder het begrip zelfstandigheid? (Vragen die leiden tot hantering van definities)
- Wat zijn de belangrijke factoren bij (de ontwikkeling) van zelfstandigheid? (Vragen die leiden tot inzichten in fenomenen of ontwikkelingsprocessen)
- Wat zijn de invloeden van combinatiegroepen op de ontwikkeling van zelfstandigheid? (Vragen die leiden tot inzichten in fenomenen of ontwikkelingsprocessen)
- Hoe kan de leerkracht de zelfstandigheid stimuleren? (Vragen die leiden tot inzichten in passend aanbod of didactiek)

Contextuele deelvragen:

- Wat is de huidige stand van zaken bij de leerlingen van de onderbouw wat betreft zelfstandigheid? (Kennis over de competenties van leerlingen in jouw context)
- Wat is de huidige stand van zaken bij de leerkrachten met betrekking op het stimuleren van de zelfstandigheid? (Kennis over de competenties van een leraar of leraren)
- In welke mate komt de weektaak tegemoet aan de zelfstandigheid van de leerlingen? (Kennis over de hantering van een methodiek in jouw context)

1.6 Structuur thesis

Deze thesis bestaat uit een introductie van de situatie waarin dit onderzoek heeft plaatsgevonden. Door middel van de literatuurstudie wordt er gekeken naar de deelvragen en onderzocht wat hierop de antwoorden zijn. Daaropvolgend volgt een contextonderzoek, bestaande uit observaties, met aanvullend de conclusie. Naar aanleiding van deze resultaten volgt er een ontwerp met betrekking op de hoofdvraag en deelvragen. In het volgende hoofdstuk wordt er antwoord gegeven op de hoofdvraag. Deze thesis wordt afgesloten met de discussie en de aanbevelingen. Vervolgens vindt u de literatuurlijst en de bijlagen.

Hoofdstuk 2: Theoretisch kader

2.1 Inleiding literatuurstudie

In dit hoofdstuk zal door middel van literatuur antwoord gegeven worden op de volgende deelvragen:

- Wat wordt er verstaan onder het begrip zelfstandigheid?
- Wat zijn de belangrijke factoren bij (de ontwikkeling) van zelfstandigheid?
- Wat zijn de invloeden van combinatiegroepen op de ontwikkeling van zelfstandigheid?
- Hoe kan de leerkracht de zelfstandigheid stimuleren?
- Met de antwoorden op de deelvragen zal uiteindelijk de conclusie, dus het antwoord op de hoofdvraag, geformuleerd worden.

2.2 Literatuurstudie

2.2.1 Definitie zelfstandigheid

Becker (2012) verwijst naar de drie opvoedingsdoelen die oorspronkelijk geformuleerd zijn door Schleiermacher: zelfstandigheid, zelfredzaamheid en zelfvertrouwen. Zelfstandigheid draait om het individu. De leerling is in staat om zelf keuzes te maken, het recht op een eigen leven en uitvinden wat van belang is hoort hierbij. De bedoeling van zelfstandigheid is dat leerlingen zelf beslissingen leren nemen, een eigen leven leren leiden en eigen mogelijkheden leren ontdekken. Zelfredzaamheid draait om de samenleving en betekent dat de leerling in staat is om keuzes te maken en deze te verantwoorden. Verantwoordelijkheid en mondigheid worden gestimuleerd. Er wordt geleerd om op een positieve manier vorm te geven aan de toekomstige rol van de leerling in de samenleving. Zelfvertrouwen is het laatste opvoedingsdoel benoemd door Becker (2012). Zelfvertrouwen draait om de toekomst. De leerlingen kunnen dan een bijdrage leveren aan de toekomst en zijn in staat om technische en praktische problemen op te lossen.

Zelfstandig en zelfverantwoordelijk leren handelen is één van de antwoorden op de vraag waartoe leerkrachten opvoeden. Het zelfstandig en zelfverantwoordelijk leren handelen is voor leerkrachten ook nog voor drie andere redenen van belang, namelijk: (1) leraren willen hun leerlingen zelfstandig, onafhankelijk en verantwoordelijk maken voor hun eigen leerresultaten, (2) het zelfstandig werken is een middel om nieuw opgedane kennis en vaardigheden te consolideren en om het automatiseren te bevorderen en (3) leraren zetten het zelfstandig werken in als middel om tijd vrij te maken om individuele of groepjes leerlingen te helpen. (Berends & Wolthuis, 2014)

Zelfstandig werken is een onderdeel van zelfstandigheid. Zelfstandig werken is zowel een middel om gedifferentieerd onderwijs te realiseren als doel op zichzelf dat leerlingen meer verantwoordelijkheid geven over hun eigen leerproces en minder afhankelijk maakt van de leerkracht. De hulp van een leerkracht raakt op de achtergrond en de leerling vindt zelf oplossingen voor zijn problemen. De leerling moet een gevoel van competentie en autonomie krijgen (SLO, z.d.).

Bij het zelfstandig werken spelen leerlingen een grote rol. SLO (z.d.) geeft de volgende opsomming over de rol van de leerlingen bij het zelfstandig werken:

- De leerlingen kunnen omgaan met uitgestelde aandacht.
- De leerlingen bereiden zelfstandig een taak voor, voeren die uit en evalueren die, zonder directe hulp van de leerkracht.
- Ze dragen verantwoordelijkheid.
- Ze denken na over gedrag en werk(houding).
- Ze kiezen zelf wat ze gaan leren.
- Waar mogelijk kiezen ze met wie ze leren en krijgen de gelegenheid elkaar te helpen.
- Ze nemen zelf initiatieven.
- Ze leren plannen.
- Ze kunnen omgaan met afspraken en regels.
- Ze gaan voorzichtig met spullen om.
- Ze leren elkaar hulp te vragen, hulp te bieden, hulp te accepteren en rekening te houden met elkaar.

Zelfstandigheid is één van de drie basisbehoeften die elk mens heeft, dit geldt dus ook voor elke leerling. Klamer-Hoogma (2018) spreekt over de drie basisbehoeften; relatie, competentie en autonomie. Autonomie houdt in dat leerlingen zelf beslissingen willen nemen en ze willen weten dat ze hun eigen leergedrag kunnen sturen. Het begrip autonomie heeft dan ook de definitie zelfstandigheid en zelfsturing. Autonomie heeft ook te maken met het geloof in jezelf, dat je meetelt en dat je iemand bent. De leerling heeft het gevoel niet afhankelijk te zijn van anderen, maar dat het in staat is om zelfstandig besluiten te nemen. Autonomie is de vervolgstap van zelfstandigheid.

Zelfstandigheid is niet een eenduidig begrip en leerlingen zullen niet meteen vanaf het begin zelfstandig zijn. Hiervoor zijn een aantal stappen die de leerlingen moeten doorlopen om tot een goede zelfstandigheidontwikkeling te komen. Teitler (2009) spreekt over vier Z-fasen, deze vier fasen vormen de zelfstandigheidontwikkeling van leerlingen. De Z-fasen bestaan uit de volgende vier stappen (Teitler, 2009):

- Zelf leren werken;
- Zelfstandig leren werken;
- Zelfstandig leren leren;
- Zelfverantwoordelijk leren.

Volgens Bongaards en Sas (2008) Naarmate de zelfstandigheid van leerlingen toeneemt, groeit het aantal momenten waarop jij je individueel of in groepjes met leerlingen kunt bezighouden, met bijvoorbeeld instructies. Ook streef je er dan naar om zo adaptief mogelijk te werken. Dit is alleen al een reden om de leerlingen die zelfstandigheid aan te leren. Het bevorderen van de zelfstandigheid is niet iets dat in een paar lessen bereikt wordt, maar zal een constant lesdoel moeten zijn die door alle lessen en activiteiten een rol speelt. Kaizer (1993) in Bongaards en Sas (2008) noemt de volgende doelstellingen die je kunt bereiken met zelfstandig werken:

- Leerlingen leren op deze manier verantwoordelijkheid voor zichzelf te nemen.

- Ze leren te werken onder eigen verantwoordelijkheid.
- Leerlingen leren regels in acht te nemen die door de hele groep zijn vastgesteld.
- Ze leren elkaar, binnen de afgesproken regels, te helpen en hulp te aanvaarden van andere leerlingen.
- De leerlingen bereiden zich voor op het vervolgonderwijs waar een groot beroep op hun zelfstandigheid wordt gedaan.

2.2.2 Factoren zelfstandigheid

In het vorige sub paragraaf wordt gesproken over de vier Z-fasen, de fasen die de zelfstandigheidsontwikkeling van leerlingen vormen. In de eerste fase, zelf leren werken, draait het om het zelfstandig maken van de opdrachten die aansluiten bij de door de leerkracht gegeven instructie. Bij deze fase moeten leerlingen opdrachten goed kunnen lezen, geconcentreerd kunnen doorwerken, laten merken wanneer ze vragen hebben en op tijd hulp kunnen vragen. Er wordt dan ook geleerd door leerlingen om hun hulpvraag uit te stellen. De leerkracht is op bepaalde momenten niet beschikbaar en de leerling stelt de vraag wanneer de leerkracht wel weer beschikbaar is. In de tussentijd werkt de leerling door waar dat mogelijk is. Op veel scholen wordt deze methode al gebruikt. Een voorbeeld hiervan is dag- en weektaken (Hooijmaaijers, Stokhof, Verhulst, 2009). Volgens Teitler (2009) gaat het in de eerste fase vooral over basisvaardigheden. Hij noemt het eenvoudige reproductieve opdrachten. Dit betekent dat de opdrachten gesloten zijn en de uitkomsten of oplossingen eenduidig. In deze fase is de docent veel zelf aan het woord en stelt hij gericht vragen, geeft gevraagd of ongevraagd veel feedback en controleert door vragen te stellen of de leerstof is overgekomen.

In de tweede fase wordt er gesproken over het zelfstandig leren werken. Er zit in deze fase een verschil tussen Hooijmaaijers, Stokhof, Verhulst (2009) en Teitler (2009). Hooijmaaijers, Stokhof en Verhulst (2009) noemen deze fase zelfstandig samenwerken. Er wordt in deze fase door leerlingen samengewerkt aan taken. Ze leren een taakverdeling maken, om leiding te geven en geleid te werken en om geconcentreerd te blijven werken. Dit betekent dat de leerkracht er is om te helpen, maar de andere leerlingen ook. Teitler (2009) noemt deze fase zelfstandig leren werken. Deze fase lijkt in grote lijnen op de eerste fase, zelf leren werken. Het grote verschil is dat de leerlingen een grotere opdracht krijgen, verdeeld over meerdere lessen. Daarmee doe je als leerkracht een beroep op de vaardigheden als het plannen van de opdrachten in de tijd. Leerlingen krijgen in deze fase iets meer vrijheid. Ook wordt er begonnen met reflectie op de inhoud van het werk.

De derde fase wordt ook wel het zelfstandig leren genoemd. In deze fase ontwikkelen leerkrachten samen met leerlingen een langetermijnperspectief op wat ze zelf zouden moeten en willen leren. Dit wordt ook uitgevoerd. In de vierde en ook laatste fase van de opbouw van zelfstandig werken gaan de leerlingen bezig met zelfverantwoordelijk leren. Dit houdt in dat de leerlingen ingaan op een diepgaande manier van leren, waarbij de leerlingen zelf de leerdoelen kiezen. De leerkracht richt zich dan op het samen reflecteren, het overzicht houden over het vakgebied en het toepassen van de conclusies die uit de reflecties komen. In de praktijk is

zichtbaar dat de meeste leerlingen vanaf groep 6 toe zijn aan meer autonomie in hun werk, hierbij moet je denken aan zelf beslissen wanneer er wel of niet aan instructies mee wordt gedaan, het zelf werk inplannen en afkrijgen, kortom zelf verantwoordelijkheid dragen voor het eigen werk. Voor de leerlingen die dit nog niet aankunnen zal de leerkracht goede begeleidende plannen moeten maken. In de groepen 7 en 8 kan de autonomie worden uitgebreid. Je kunt dan denken aan een duidelijke weekplanning die door de leerkracht wordt aangegeven. Verspreid over de dag zijn er instructiemomenten waaraan leerlingen kunnen deelnemen. (Hooijmaaijers, Stokhof, Verhulst, 2009)

Volgens (Berends & Wolthuis, 2014) zijn basisschoolleerlingen in de leeftijd van 5 tot 7 jaar al in staat om zelfgestuurd leren te leren. Een systematische verkenning van de wijzen waarop leraren in de klas hier invulling aan kunnen geven en in welke praktijkkennis ze hiervoor nodig hebben is echter niet voorhanden. Er zijn verschillen tussen leerlingen in de mate waarin ze zelfregulerend kunnen werken en leren. De verschillen kunnen veroorzaakt worden door verschillen in ervaring en kennis. Deze vaardigheden kunnen verschillen per dag, week of jaar, maar kan ook veroorzaakt worden door verschillen in natuurlijke aanleg, leeftijd, geslacht, cognitieve ontwikkeling en de kwaliteit en de mate van de instructie en begeleiding. Ook kunnen de verschillen veroorzaakt worden door meer persoonlijke kenmerken als impulsiviteit, mate van activiteit, geduld en doorzettingsvermogen.

“Leerlingen zijn, net als mensen in het algemeen, op hun best als ze zelfverantwoordelijk zijn” (Parkhurst, 1922). Het is op school daarom het beste dat die zelfverantwoordelijkheid de leerlingen gegund wordt. Leerlingen moeten leren ijverig, oprecht, onbevangen en zelfstandig te zijn en een morele weerstand ontwikkelen. Parkhurst zegt dat we het onderwijs zo moeten inrichten dat de leerkrachten niet het werk voor de leerlingen doen maar het mogelijk maken dat de leerlingen hun eigen werk doen. Parkhurst zoekt een vorm om te individualiseren en te differentiëren, waarbij leerlingen in vrijheid zelfstandig te werk kunnen gaan. Zij zegt: “Hoe meer de leerkracht de leerling vol propt met kennis, hoe minder hij geneigd zal zijn die kennis op te pakken door eigen inspanning. Hoe meer de leerkracht onderwijst, des te minder leert de leerling.”

Volgens Klammer-Hoogma (2018) zijn er vijf algemene aandachtspunten die van belang zijn bij het zelfstandig werken, namelijk:

- De inrichting van het lokaal, zodat er zelfstandig kan worden gewerkt.
- Regels en afspraken rondom het zelfstandig werken.
- Het lopen van vaste rondes.
- De afsluiting van de werkperiode, ook wel evaluatie en reflectie genoemd.
- Het begeleiden van leerlingen bij het proces van zelfsturing.

2.2.3 Invloeden combinatiegroepen zelfstandigheid

Er is sprake van een combinatiegroep of ook wel een permanente heterogene groep wanneer twee leeftijdsgroepen bij elkaar in de klas zitten of een stamgroep met twee of drie jaargroepen. Volgens Bongaards en Sas (2008) blijkt uit onderzoek dat leerlingen uit combinatieklassen

ongeveer gelijk presteren aan leerlingen uit homogeen samengestelde leeftijdsgroepen, mits de groeps grootte niet groter is dan 25 leerlingen. Een nadeel van een combinatiegroep kan zijn dat je onderwijs georganiseerd is volgens het idee van de afwisselende instructie en het zelfstandig werken daarvan. In dat geval is het alleen maar mogelijk om hulp te bieden als de leerlingen met een opdracht aan het werk zijn. Wanneer je in een combinatiegroep aan gerichte hulp wil toekomen zal de organisatie in je groep moeten veranderen. Bongaards en Sas (2008) hebben goede resultaten ervaren als aan het begin van de ochtend of middag een aantal opdrachten worden uitgelegd waar de leerlingen vervolgens zelfstandig mee aan de slag kunnen. Daarnaast zeggen zij dat de ene groep aan een taak moet werken waarbij zij absoluut geen hulp van de leerkracht nodig hebben, als de andere groep intensief instructie krijgt. Bongaards en Sas (2008) benoemen ook dat bij een aantal vakken een instructie aan beide groepen tegelijk aangeboden kan worden. Na dat instructiemoment wordt overgegaan op het geven van hulp in groepjes of aan individuele leerlingen. Terwijl leerlingen zelfstandig aan het werk zijn, dat kan zijn met hun taken of bijvoorbeeld recreatief lezen, kunnen de leerkrachten extra hulp bieden aan (zorg)leerlingen.

Uit het rapport De staat van het onderwijs (2018) blijkt dat de onderwijskwaliteit in combinatiegroepen minder is dan in heterogene groepen. De resultaten van dit rapport zijn tot stand gekomen door alle observaties die plaatsgevonden hebben in 2016 en 2017. Uit het onderzoek is gebleken dat combinatiegroepen, die uit minimaal twee jaargroepen bestaan, een bovengemiddeld beroep doen op de didactische vaardigheden van leraren, het gaat dan vooral om de organisatie en afstemming van het onderwijs. De kwaliteit van zowel de uitleg als de taakgerichte werksfeer als de betrokkenheid van de leerlingen in combinatiegroepen is significant minder vaak voldoende dan in homogene groepen. Ook worden de afstemming van de instructie en de verwerkingsstof vaker als onvoldoende beoordeeld. Er wordt van leraren van combinatiegroepen verwacht hun onderwijs af te stemmen op grotere verschillen tussen leerlingen in dezelfde onderwijstijd als leerkrachten van homogene groepen. Blijkbaar weet een deel van de leraren de lessen nog niet zodanig te organiseren dat, binnen de beschikbare onderwijstijd, de afstemming van de instructie en verwerking de te verwachten kwaliteit heeft, aldus het rapport De staat van het onderwijs. (2018)

Aan combinatiegroepen zitten zowel voor- als nadelen. Leerlingen uit een groep 7/8-combinatie geven de volgende twee nadelen van een combinatiegroep. Het eerste nadeel is dat de leerkracht minder tijd voor hen heeft omdat ze met twee klassen bij elkaar zitten. Een leerling zegt daar het volgende over: “Heeft de andere groep een uitleg, dan mogen wij niets vragen. Snap je het niet dan kan je het niet vragen. Ik moet dan een som overslaan en wachten tot ze klaar is met uitleg van de andere groep. Dat is echt irritant”. Een tweede reden die gegeven wordt is dat de leerlingen minder goed kunnen concentreren door combinatiegroepen. Een opmerking van een leerling is: “Ik kan mij minder goed concentreren omdat we met twee groepen bij elkaar zitten. Het stoort mij als de juf uitleg geeft aan de andere groep.” (Derriks & Roede, 2009)

2.2.4 stimuleren zelfstandigheid door leerkracht

Als leerkracht wil je met het invoeren van zelfstandig werken bereiken dat leerlingen zelfstandiger en autonomer gaan denken en handelen en dat leerlingen minder

leerkrachtafhankelijk gedrag vertonen. De rol van de leraar bij het zelfstandig werken is erg belangrijk. Als leerkracht ben je het rolmodel voor de leerlingen. De volgende aandachtspunten zijn van belang voor de leerkracht bij zelfstandig werken;

Als leerkracht heb je een positieve houding (sensitief en responsief), gericht op feedback geven en het vergroten van het zelfvertrouwen; hierbij stel je vragen en geef je voorbeeldgedrag om het zelfstandig leren denken en handelen te bevorderen.

- Je hebt aandacht voor de taakbeleving en de attributies van een leerling (taakafstemming).
- Je leert de leerlingen hoe ze zelfstandig kunnen werken: benoemen van verwachtingen en afspraken, lopen van rondes, voordoen, reflecteren en complimenten geven.
- Je weet dat zelfstandig werken een proces is en kunt verwachtingen op dit gebied aanpassen aan verschillen tussen leerlingen.
- Je geeft leerlingen zoveel mogelijk eigen verantwoordelijkheid.
- Je evalueert het zelfstandig werken regelmatig en leert de leerlingen reflecteren op hun leerproces.
- Je kunt goed observeren en het pedagogisch-didactisch handelen afstemmen op het verbale en non-verbale gedrag van de betreffende leerling. (Klamer-Hoogma, 2018)

De zelfstandigheid van leerlingen kan een leerkracht bevorderen door hen taken te geven. Taken zijn hulpmiddelen om ervoor te zorgen dat de leerling loskomt van de leerkracht en daarbij zijn eigen weg door de leerstof vindt (Teitler, 2009). Een term die Teitler (2009) ook benoemd in zijn boek is 'uitgestelde aandacht'. Dit houdt in dat wanneer je een ronde loopt, de leerlingen leren om even te wachten en weten ze dat ze niet impulsief of automatisch de aandacht van de docent mogen trekken. De leerlingen moeten dat leren, omdat het een eerste stap is op weg naar zelfstandigheid. De leerlingen verwachten de leerkracht en ze willen kunnen inschatten hoe lang ze nog moeten wachten. Tijdens de ronde van de leerkracht is het verstandig om alleen 'hulp' te geven en geen 'instructie'. Het verschil zit hem in de tijd. Een mogelijkheid om leerlingen tijdens de ronde niet te laten wachten is 'wachtwerk'. Dit is het werk waar de leerling verder aan moet werken totdat de leerkracht tijd heeft om instructie te geven. Het is voor de verwachting van de leerlingen ook belangrijk om de rondes in een vaste volgorde te lopen.

Voor het bevorderen van de zelfstandigheid van leerlingen is het daarnaast belangrijk om de leerlingen duidelijk te maken waarom je graag wilt dat ze zo zelfstandig mogelijk zijn en op welke gebieden je dat dan ook van hen verwacht. Het is belangrijk om te bespreken wat voor zowel de leerlingen als leerkracht onder zelfstandigheid valt. Er moeten ook duidelijke regels opgesteld worden wat betreft zelfstandigheid, zodat er geen misverstanden zullen ontstaan. Voor het bevorderen van de werkelijk zelfstandigheid zijn een aantal manieren:

Dagplan: Hiermee geeft de leerkracht de leerlingen overzicht van wat er die dag staat te gebeuren. Als leerkracht zet je iedere dag een dagindeling in stappen op het bord.

Dagtaak: Hierin staat precies wat er die dag per vak gaat gebeuren, wat voor materialen er nodig zijn en wat voor opdrachten ze moeten maken. Doordat leerlingen dit weten, kunnen ze daarop inspelen door zelf al materiaal te pakken en zich al op de volgende les voor te bereiden

door alvast de opdrachten te bekijken. Als leerkracht is het jouw taak om een dagtaak te maken voor de leerlingen.

Weektaak: Hierin staat per dag aangegeven wat de taken zijn en kunnen de leerlingen zien wat er de rest van de week allemaal gaat gebeuren. Ook staan op een weektaak opdrachten die de leerlingen zelfstandig moeten uitvoeren op de speciaal daarvoor bedoelde momenten. Als leerkracht is het jouw taak om de weektaak voor de leerlingen te maken.

Werkopdracht in stappen: Dit kan vooral voor jongere leerlingen zeer verduidelijkend zijn. Als leerkracht zet je opeenvolgend stappen op kaartjes en laat je deze aan de leerlingen zien. Het voordeel hiervan is dat je als leerkracht niet de hele tijd aanwezig hoeft te zijn. Het nadeel is dat dit alleen mogelijk is bij eenduidige opdrachten/activiteiten.

Het ‘niet-storenteken’ ter bevordering van uitgestelde aandacht en zelfstandig werken: Als leerkracht wordt met de leerlingen afgesproken wat het ‘niet-storenteken’ wordt. De leerkracht heeft een teken zodat de leerlingen om leren gaan met uitgestelde aandacht en zodat de leerlingen zien dat de leerkracht even niet ‘beschikbaar’ is. Voorwaarde hiervoor is dat het duidelijk geïntroduceerd is in de groep en dat iedereen weet wat het betekent.

Naamkaartenbakje: Dit is een bakje dat jij als leerkracht op jouw bureau of op de instructietafel hebt staan. Dit is een bakje met twee kanten. Wanneer je als leerkracht even niet gestoord wil worden, wordt dit bakje gebruikt. Leerlingen kunnen hun naam in het bakje doen wanneer ze graag hulp willen. Als leerkracht werk je dit bakje af.

Duidelijke regels in de klas: Regels in de klas zorgen ervoor dat iedereen in een groep zich prettig en veilig voelen, in alle groepen zijn dan ook regels nodig. Op een ‘afsprakenkaart’ staan de klassen-/ schoolregels. Deze kaart hang je op in de klas. Voor de leerlingen moeten de gevolgen van een overtreding ook duidelijk zijn, zodat een discussie voorkomen kan worden.

De instructiekaart: Op een instructiekaart staan dezelfde stappen als die bij de zelfinstructie. Bij specifieke problemen kan je als leerkracht deze kaart met de leerling opstellen. De leerling gebruikt deze kaart als geheugensteun bij het maken van de opdrachten. Wanneer de leerling het even niet meet weet, is het niet nodig om onmiddellijk te hulp te schieten, maar spoor je de leerling aan om eerst de instructiekaart te gebruiken. (Bongaards & Sas, 2008)

2.3 Conclusie literatuurstudie

In de literatuurstudie worden vier deelvragen behandeld. Deze vragen zijn beantwoord door middel van verschillende soorten theorie. Allereerst wordt er antwoord gegeven op de deelvraag: ‘Wat wordt er verstaan onder het begrip zelfstandigheid?’ Er worden drie opvoedingsdoelen geformuleerd door Schleiermacher in Becker (2012). Namelijk zelfstandigheid, zelfredzaamheid en zelfvertrouwen. De bedoeling van zelfstandigheid is dat leerlingen zelf beslissingen leren nemen, een eigen leven leren leiden en eigen mogelijkheden leren ontdekken. Zelfstandig en zelfverantwoordelijk leren handelen is voor leerkrachten voor drie redenen van belang; leerlingen zelfstandig, onafhankelijk en verantwoordelijk maken voor eigen leerresultaten, zelfstandig werken is een middel om nieuwe kennis te consolideren en automatiseren en leraren zetten het in als middel om tijd vrij te maken (Berends & Wolthuis, 2014). Zelfstandig werken is een onderdeel van zelfstandigheid. Het is een middel om gedifferentieerd onderwijs te realiseren met als doel dat leerlingen meer verantwoordelijkheid krijgen over hun eigen leerproces. Zelfstandigheid is één van de drie basisbehoeften.

Autonomie is de vervolgstap van zelfstandigheid (Klamer-Hoogma, 2017). Leerlingen zijn niet meteen zelfstandig, het moet een constant lesdoel zijn (Bongaards & Sas, 2008). Teitler (2009) spreekt over de vier Z-fasen van zelfstandigheidsontwikkeling; zelf leren werken, zelfstandig leren werken, zelfstandig leren leren en zelfverantwoordelijk leren. Bongaards en Sas (2008) noemt vijf doelstellingen die te bereiken zijn met zelfstandig werken.

Als tweede is er antwoord gegeven op de deelvraag: ‘Wat zijn de belangrijke factoren bij (de ontwikkeling) van zelfstandigheid?’ Ook hier worden de vier Z-fasen van Teitler (2009) nogmaals benoemd en uitgebreid besproken. Er wordt in deze paragraaf het verschil benoemd tussen Hooijmaaijers, Stokhof & verhulst (2009) en Teitler (2009). Beiden spreken ze over vier fasen, met andere benamingen. Volgens Berends & Wolthuis (2014) zijn leerlingen in de leeftijd van 5 tot 7 jaar al in staat om zelfgestuurd te leren leren, wel zijn er verschillen tussen leerlingen. Dit kan veroorzaakt worden door verschillen in ervaring en kennis, verschillen in natuurlijke aanleg, kwaliteit en de mate van de instructie en begeleiding en persoonlijke kenmerken. Parkhurst (1922) zoekt een vorm om te individualiseren en te differentiëren, waarbij leerlingen in vrijheid zelfstandig te werk kunnen gaan. Er wordt gesproken over vijf algemene aandachtspunten die van belang zijn bij zelfstandig werken; de inrichting, regels en afspraken, vaste rondes, afsluiting en de begeleiding (Klamer-Hoogma, 2018).

De derde vraag die in de literatuurstudie aan bod is gekomen is ‘Wat zijn de invloeden van combinatiegroepen op de ontwikkeling van zelfstandigheid?’ Voordat er antwoord gegeven is op deze vraag wordt uitgelegd dat het een combinatiegroepen genoemd wordt wanneer twee leeftijdsgroepen of twee of drie stamgroepen bij elkaar in de klas zitten. Volgens Bongaards & Sas (2008) blijkt uit onderzoek dat combinatieklassen ongeveer gelijk presteren als homogeen samengestelde groepen. Uit het rapport De staat van het onderwijs (2018) blijkt dat de onderwijskwaliteit in combinatiegroepen minder is dan in heterogene groepen. Er zitten wel nadelen aan combinatiegroepen. Een nadeel is dat de leerkracht minder tijd voor hen heeft door de twee of meer klassen. Een ander nadeel is dat leerlingen zich minder goed kunnen concentreren (Derriks & Roede, 2009)

Tot slot wordt de vierde deelvraag beantwoord. Deze deelvraag luidt; ‘Hoe kan de leerkracht de zelfstandigheid stimuleren?’ Met zelfstandig werken wil je als leerkracht bereiken dat leerlingen zelfstandiger en autonomer gaan denken/handelen en dat leerlingen minder leerkrachtafhankelijk gedrag vertonen. Als leerkracht heb je een positieve houding (sensitief en responsief), gericht op feedback geven en het vergroten van zelfvertrouwen (Klamer-Hoogma, 2018). Teitler (2009) beweert dat de zelfstandigheid van leerlingen bevorderd kan worden door hen taken te geven. Een andere term die Teitler (2009) in zijn boek benoemd is ‘uitgestelde aandacht’. Tijdens het lopen van rondes is het belangrijk dat je als leerkracht alleen ‘hulp’ biedt en geen ‘instructie’ geeft. Ook is het voor de verwachting van leerlingen belangrijk om de rondes in een vaste volgorde te lopen (Teitler, 2009). Voor het bevorderen van de zelfstandigheid is het daarnaast belangrijk om de leerlingen duidelijk te maken waarom ze zo zelfstandig mogelijk moeten zijn en op welke gebieden dit van hen wordt verwacht. Bespreek ook wat onder zelfstandigheid valt. Er moeten duidelijke regels opgesteld worden (Bongaards & Sas, 2008)

Hoofdstuk 3: Contextonderzoek

3.1 Inleiding contextonderzoek

In dit onderzoek zal antwoord gegeven worden op de contextuele deelvragen door middel van observaties en vragenlijsten/enquêtes. De volgende vragen zullen beantwoord worden:

- Wat is de huidige stand van zaken bij de leerlingen van de onderbouw wat betreft zelfstandigheid?
- Wat is de huidige stand van zaken bij de leerkrachten met betrekking tot het stimuleren van de zelfstandigheid?
- In welke mate komt de weektaak tegemoet aan de zelfstandigheid van de leerlingen?

3.2 Methode contextonderzoek

3.2.1 Wat is de huidige stand van zaken bij de leerlingen van de onderbouwgroepen wat betreft zelfstandigheid?

Methode van data verzameling

Voor het beantwoorden van deze contextvraag worden twee methodes van dataverzameling ingezet, namelijk:

- Bevragen: Bevragen geeft je zicht op informatie die je niet direct kunt waarnemen. (Van der Donk en Van Lanen (2015))
- Observeren: Van der Donk & Van Lanen (2015) benoemen dat observeren een goede manier is om meer van een bepaalde praktijksituatie te weten te komen.

Respondenten

De vragenlijst wordt afgenomen bij alle leerkrachten van de groepen 1, 2, 3 en 4. De vragenlijst zal ingevuld worden door drie respondenten. Deze leerkrachten zullen daarnaast alle leerlingen uit de groepen 1 t/m 4 geobserveerd worden aan de hand van ik-doelen. (Berends, 2015) Verder zal er een observatie door de onderzoeker uitgevoerd worden in de groepen 3 en 4. In groep 3 zullen zes leerlingen geobserveerd worden en in groep 4 zullen dat zeven leerlingen zijn, dit gebeurt door middel van een tijdsteekproef.

Instrumenten

Voor het bevragen van de leerkrachten wordt gebruik gemaakt van een vragenlijst met open vragen (Van der Donk & Van Lanen, 2015). Daarnaast zijn er in de vragenlijst een aantal gesloten vragen met een beoordelingsschaal verwerkt. Voor het observeren zal gebruik gemaakt worden van een tijdsteekproef waarmee geobserveerd wordt of iets voorkomt en hoe vaak met behulp van tijdsintervallen (Van der Donk & Van Lanen, 2015).

Procedure

Allereerst wordt er aan de hand van theorie een vragenlijst opgesteld. Deze vragenlijst wordt door alle leerkrachten van de onderbouw ingevuld. Hierna zullen de antwoorden worden geanalyseerd. Voor de observatie aan de hand van de IK-doelen is passende theorie gezocht.

De leerkrachten hebben deze observatie uitgevoerd. Ook hiervan zal naderhand een analyse plaatsvinden. Ditzelfde geldt voor de observatie uitgevoerd door de onderzoeker.

Analyse

De eerste contextvraag zal de meest uitgebreide vraag zijn voor de analyse. Elke observatie die gedaan is, zal in dat paragraaf geanalyseerd worden. Voor het analyseren van de Ik-doelen van de onderbouw zal er gebruikgemaakt worden van aantallen berekenen. Deze analysemethode is bruikbaar voor enkelekeuzevragen. Hiermee weet je hoeveel personen voor een bepaalde keuzemogelijkheid gekozen hebben (Van der Donk & Van Lanen, 2015). De Ik-doelen van groep 1/2 zal ingevuld worden voor twaalf leerlingen, ieder 38 vragen met drie keuzemogelijkheden; ja, matig of nee. Hiervan zal uiteindelijk een Cirkeldiagram gemaakt worden voor het klassentotaal en een staafdiagram voor het in kaart brengen van het aantal antwoorden per Ik-doel. Daarnaast zal de tijdsteekproef geanalyseerd worden. Een tijdsteekproef is een gestructureerde observatie. In dit geval zal de onderzoeker meerdere leerlingen observeren (Van der Donk & Van Lanen). Hier wordt dan het gemiddelde van de groep uitgerekend en weergegeven in een cirkeldiagram met procenten. Ook zal er een legenda toegevoegd worden voor het uitleggen van de afkortingen. Als laatste zal de enquête, die afgenomen is bij de onderbouwleerkrachten geanalyseerd worden. Enkel de vragen die relevant zijn voor deze contextvraag zullen terug te zien zijn in dat paragraaf. De enquête zal minder gestructureerde data bevatten aangezien dit open vragen zijn. Per vraag zal een tekst ontstaan van de samengevoegde antwoorden van de betreffende leerkrachten (Van der Donk & Van Lanen, 2015)

3.2.2 Wat is de huidige stand van zaken bij de leerkrachten met betrekking op het stimuleren van de zelfstandigheid?

Methode van dataverzameling

Voor het beantwoorden van deze contextvraag is er gebruik gemaakt van een vragenlijst voor de leerkrachten die betrekking hebben op dit onderzoek. Er is gekozen voor een eenmalige bevraging. (Van der Donk & Van Lanen, 2015)

Respondenten

De vragenlijst is ingevuld door de leerkrachten van de groepen 1,2,3 en 4. Dit zijn drie leerkrachten, dit is in verband met de grootte van de school.

Instrumenten

Er is gebruik gemaakt van een vragenlijst met zowel open als gesloten vragen. De gesloten vragen zijn vragen op schaal genummerd van 1 tot 5. 1 betekent dat de leerkracht het er helemaal niet mee eens is en 5 betekent dat de leerkracht het er helemaal mee eens is. Schaalvragen zijn gesloten vragen waarbij een stelling beoordeeld wordt op basis van een schaal met twee uiterste waarden en een aantal tussenliggende waarden (Van der Donk & Van Lanen, 2015)

Procedure

De vragenlijst is aan de hand van theorie opgesteld. Deze vragenlijst zal door leerkrachten van de onderbouw ingevuld worden, betreffend groep 1 t/m 4. De antwoorden van deze vragenlijst zal naderhand worden geanalyseerd.

Analyse

Voor deze contextvraag zal de enquête, die afgenomen is bij de onderbouwleerkrachten, geanalyseerd worden. Een gedeelte van de enquête zal data opleveren die minder gestructureerd is, aangezien er gebruik is gemaakt van open vragen. Doordat het open vragen zijn moet de respondent zelf een antwoord op een vraag formuleren en zal dus niet een keuze kunnen maken uit een aantal vooraf gedefinieerde antwoorden. De gegeven antwoorden kunnen hierdoor heel divers zijn (Van der Donk & Van Lanen, 2015). Analysemethode 8, de data terugbrengen tot betekenisvolle tekstfragmenten, zal gebruikt worden bij deze open vragen. Dit levert vaak veel tekst op. De antwoorden worden opgedeeld in betekenisvolle tekstfragmenten die relevant zijn voor de betreffende contextvraag. Tekstfragmenten die geen relatie hebben met de deelvraag kunnen worden weggelaten (Van der Donk & Van Lanen, 2015). Van elke enquêtevraag zal een samengevoegd antwoord gegeven worden van de respondenten. Ook zal er in de enquête voor gestructureerde data te vinden zijn, dit aan de hand van schaalvragen. Deze antwoorden zullen weergegeven worden en aan de hand van deze resultaten zal er een tekstanalyse uit komen.

3.2.3 In welke mate komt de weektaak tegemoet aan de zelfstandigheid van de leerlingen?

Methode van dataverzameling

Voor het beantwoorden van deze vraag is er gebruik gemaakt van een observatie bij de leerlingen van groep 3 en 4. Deze leerlingen werken met een weektaak, groep 1 en 2 niet. Observeren is doelgericht kijken naar situaties in de onderwijspraktijk (Van der Donk & Van Lanen, 2015).

Respondenten

Om een antwoord te krijgen op deze vraag worden de leerlingen van groep 3 en 4 geobserveerd. In groep 3 zitten vijf leerlingen en in groep 4 zitten negen leerlingen. Eén leerling van groep 4 sluit op dit moment aan bij groep 3 qua niveau en volgt daar ook de lessen. Een andere leerling van groep 4 draait mee met groep 5 qua niveau, deze leerling zal dan ook niet meegenomen worden in de observatie.

Instrumenten

Voor deze observatie zal er gebruik gemaakt worden van een tijdsteekproef. Deze tijdsteekproef maakt gebruik van tijdsintervallen van 20 seconden. Per leerling zal de observatie 10 minuten duren. Hiermee wordt geobserveerd of bepaalde aspecten of gedragingen zich in de onderwijspraktijk voordoen en hoe vaak. (Van der Donk & Van Lanen, 2015)

Procedure

Ter observatie zal de tijdsteekproef vier keer afgenomen worden, twee keer in groep 3 en twee keer in groep 4. In beide groepen zal er één keer geobserveerd worden in de klas onder

begeleiding van de leerkracht en één keer zal er geobserveerd worden tijdens het werken met de weektaak zonder de begeleiding van de leerkracht. De observaties duren 10 minuten per leerlingen, er zal elke 20 seconden ingevuld worden wat de leerling op dat moment doet.

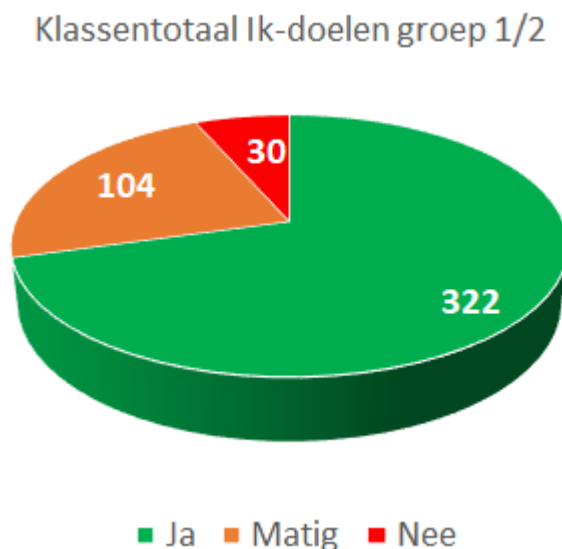
Analyse

Voor deze vraag zal nogmaals de tijdsteekproef geanalyseerd worden. Deze keer zal de nadruk gelegd worden op de weektaak en zal er aangegeven worden wat de verschillen zijn tussen de observatie zonder weektaak en met weektaak. Deze bevindingen zullen geformuleerd worden in een tekst. Deze tekst zal aansluiten op de cirkeldiagrammen. Met deze analyseresultaten wordt zichtbaar welke gespreksvaardigheden het meest en welke het minst zijn geobserveerd (Van der Donk & Van Lanen, 2015).

3.3 Resultaten contextonderzoek

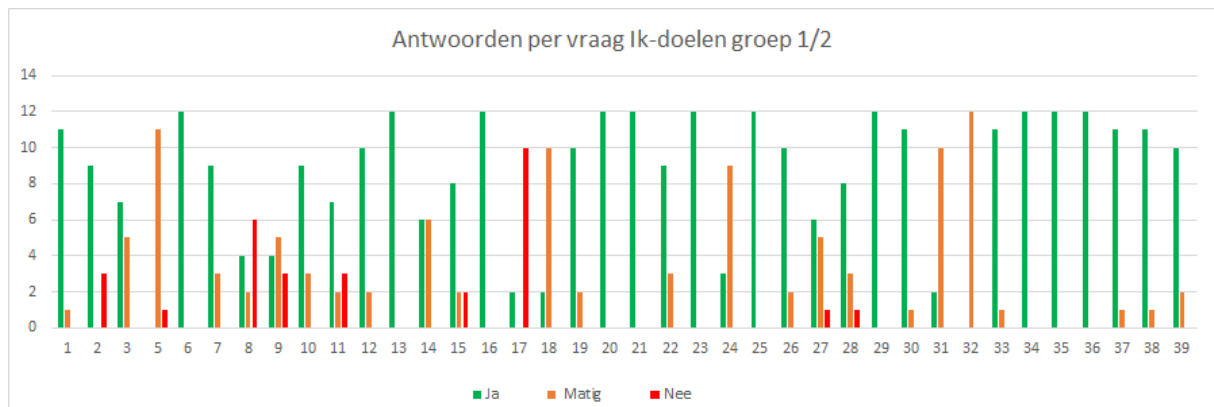
3.3.1 Wat is de huidige stand van zaken bij de leerlingen van de onderbouwgroepen wat betreft zelfstandigheid?

Voor het beantwoorden van deze vraag hebben er meerdere observaties plaatsgevonden om een zo'n juist mogelijk beeld te krijgen van de huidige stand van zaken bij de leerlingen van de onderbouwgroepen. Als eerste zullen de Ik-doelen van de leerlingen geanalyseerd worden en zal er een klassentotaal gegeven worden en zullen de antwoorden ook per vraag weergegeven worden. De tijdsteekproef zal ook geanalyseerd worden en hier zal dan ook een klassengemiddelde, per observatie, van worden gemaakt. Als laatste zal de vragenlijst, die afgenomen is bij de onderbouwleerkrachten, geanalyseerd worden. Alleen de vragen die betrekking hebben op deze deelvraag zullen behandeld worden in deze paragraaf.

In figuur 1 wordt weergegeven wat er in totaal geantwoord is op de Ik-doelen. In bijlage B. zijn de Ik-doelen weergegeven. Zoals in figuur 1 te zien is voor het grootste gedeelte geantwoord met ja, daarna matig en als minst met nee. Deze gegevens zijn in totaal van 12 leerlingen op 39 Ik-doelen. Ik-doel 4 is overgeslagen omdat deze niet van toepassing is.

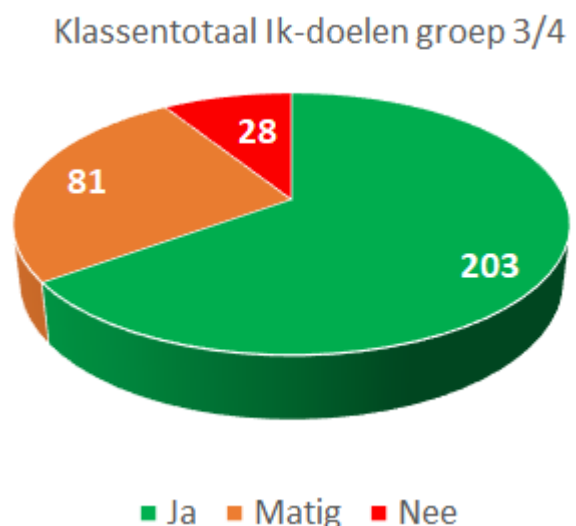
Figuur 1. Klassentotaal Ik-doelen groep 1/2

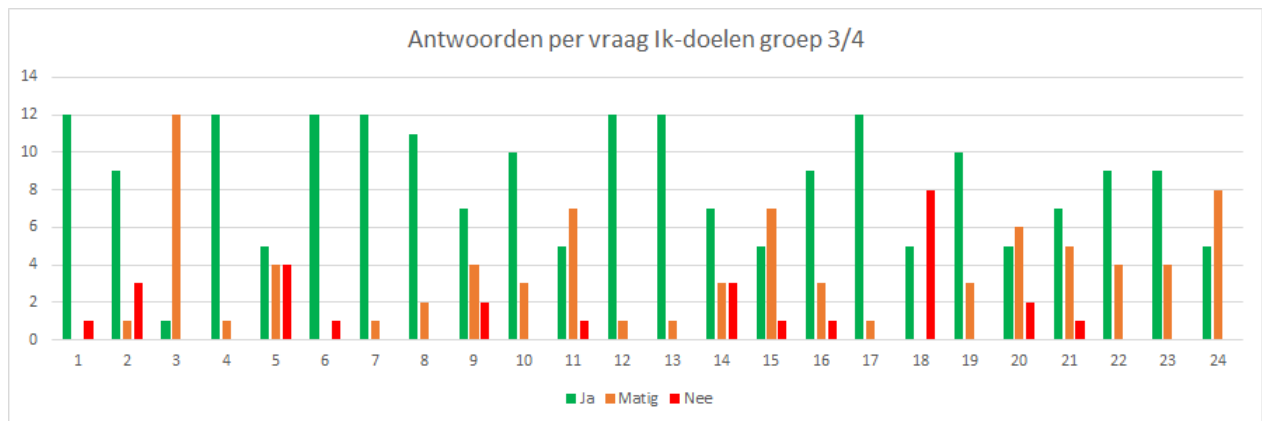
Figuur 2. Antwoorden per vraag Ik-doelen groep 1/2

In figuur 2 is terug te zien wat de antwoorden per Ik-doel zijn van alle leerlingen in totaal van groep 1/2. De opvallende resultaten zullen kort genoemd worden. Ik-doel 5, ik kan een beker zelf openmaken, is grotendeels beantwoord met matig en één keer met een nee. Dit is een Ik-doel vooral gericht op zelfredzaamheid. Ik-doel 8, ik weet welke dag het is, wordt vaker met een nee beantwoord dan een ja. Dit betekent dat dit een doel is waaraan gewerkt zou moeten worden. Ik-doel 17, ik kan mijn eigen veters strikken is grotendeels ook met nee beantwoord. Ik-doel 18, ik ken de (belangrijkste) leraren op school, is nog niet helemaal behaald door tien van de twaalf leerlingen, deze hebben op dit doel dan ook een matig gescoord. Doel 24, ik weet de weg in school, is door negen van de twaalf leerlingen matig behaald. Toelichting van observator was bij de Ik-doelen 18 en 24 dat de leerlingen op dit moment door de coronacrisis niet de mogelijkheid hebben om de leerkrachten en de route van de school te leren kennen, aangezien er zoveel mogelijk in eigen groep gebleven moet worden. Ik-doel 31, Ik kan een iPad hanteren, en Ik-doel 32, ik kan een computermuis goed hanteren, is door het grootste gedeelte van de leerlingen met een matig behaald. Leerkracht van groep 1/2 geeft aan dat er te weinig aan dit doel wordt gewerkt.

De lijst met Ik-doelen van groep 3/4 is korter dan de lijst met Ik-doelen van groep 1/2. In bijlage C. zijn de Ik-doelen van groep 3/4 weergegeven. Deze lijst bestaat uit 24 vragen die de leerkracht voor 13 leerlingen heeft ingevuld. Het grootste gedeelte van de Ik-doelen zijn met een ja ingevuld, daarna is er het vaakst een matig gescoord en er is het minste met nee ingevuld. In verhouding met groep 1/2 wordt er vaker een nee gescoord in groep 3/4 dan in groep 1/2.

Figuur 3. Klassentotaal Ik-doelen groep 3/4

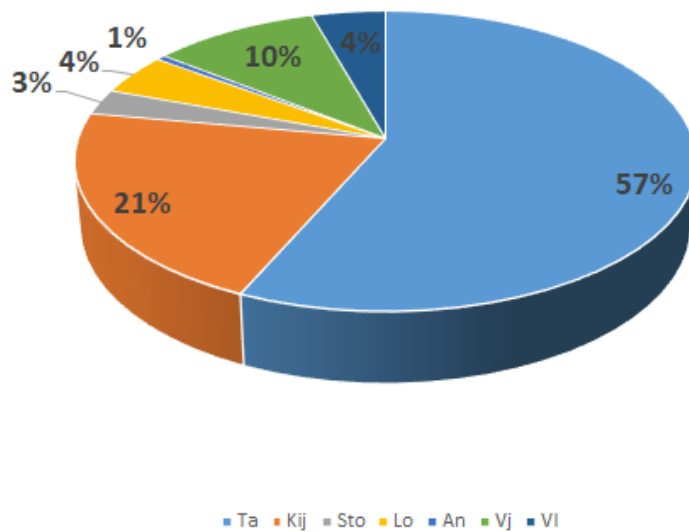
Figuur 4. Antwoorden per vraag Ik-doelen groep 3/4.

In figuur 4 is terug te vinden wat de antwoorden zijn op de Ik-doelen per vraag. Opties zijn ja, matig of nee. In het staafdiagram is terug te zien dat Ik-doel 3, ik kan klokkijken, nog niet behaald is door het grootste gedeelte van de leerlingen. Er wordt op dit Ik-doel door twaalf van de dertien leerlingen een matig gescoord. Ik-doel 11, ik probeer zelf een conflict op te lossen, is door de leerlingen nog niet behaald. Er is vooral geantwoord met matig. Ik-doel 15, ik hanteer de juiste schrijfconventies, is vooral met matig beantwoord. Hierbij wordt aangegeven dat de groepen 3 en 4, door de coronacrisis, twee keer thuisonderwijs hebben moeten volgen. In deze tijd is er online les gevolgd en is volgens de leerkracht weinig aandacht besteed aan de juiste schrijfconventies. Ik-doel 18, ik controleer het materiaal, wordt vooral vaak met een nee beantwoord. Opvallend hier is dat alle leerlingen uit groep 3 hier met een ja op gescoord hebben en groep 4 allemaal een nee gescoord heeft. Op Ik-doel 20, ik ken het stappenplan van uitgestelde aandacht, wordt heel verschillend geantwoord. Matig overheerst wel als antwoord op deze vraag. Als laatste wordt Ik-doel 24, ik bedenk zelf onderwerpen, grotendeels met matig beantwoord.

Afkorting	Betekenis
Ta	Werkt taakgericht.
Kij	Kijkt afwezig rond of staart voor zich uit.
Sto	Stoort andere leerlingen of praat met hen over andere onderwerpen dan de taak.
Lo	Loopt door de klas.
An	Is bezig met andere activiteiten.
Vj	Vraagt juf om hulp.
Vl	Vraagt andere leerling om hulp.

Figuur 5. Legenda tijdsteekproef

Tijdsteekproef zelfstandig werken groep 3

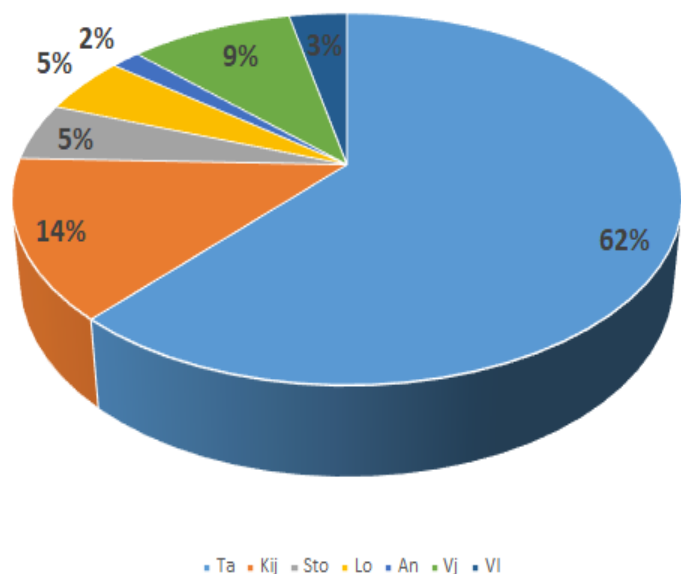

Figuur 6. Tijdsteekproef zelfstandig werken groep 3

Voor het beantwoorden van deze contextvraag hebben er vier tijdsteekproef-observaties plaatsgevonden. Twee in groep 3 en twee in groep 4. In bijlage D. is een leeg tijdsteekproef-formulier te vinden. In figuur 5 staat de uitleg van de afkortingen van de cirkeldiagrammen die bij de tijdsteekproef horen. In de cirkeldiagrammen staat het klassentotaal weergegeven. Figuur 6 geeft de observatie weer van het zelfstandig werken na de reken- en schrijfinstructie. Tijdens deze observatie was de leerkracht aanwezig voor de leerlingen de leerkracht zat bij de leerlingen. Grotendeels is er taakgericht gewerkt. Het is opvallend dat er 21% van de tijd door leerlingen om hen heen gekeken wordt. Ook werd er 10% van de tijd aan de juf gevraagd.

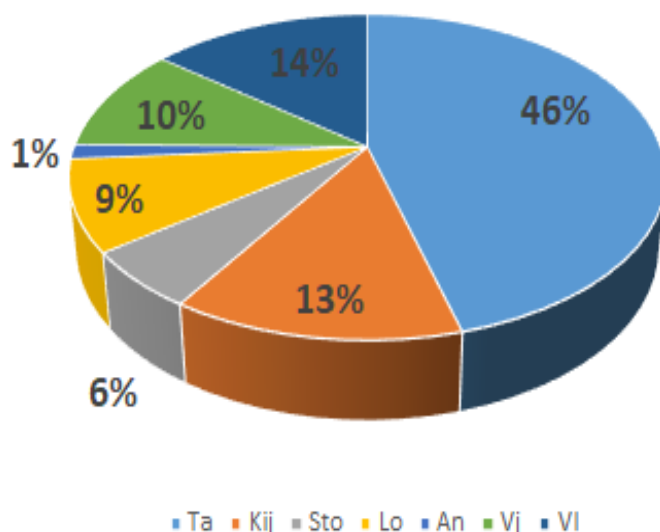
Tijdens de tweede observatie in groep 3 hebben de leerlingen gewerkt aan Veilig leren lezen en aan de weektaak. De leerkracht heeft de klas verlaten. In figuur 7 zijn de resultaten weergegeven van deze observatie. Opvallend is dat ondanks dat de leerkracht niet aanwezig was dat er wel 5% meer van de tijd taakgericht is gewerkt dan de eerst observatie in groep 3. Ook wordt er minder om zich heen gekeken. Qua lopen en andere leerlingen storen is er wel wat meer gescoord, dit was wel terug te zien in de onrust tijdens deze observatie.

Tijdsteekproef zelfstandig werken weektaak groep 3

Figuur 7. Tijdsteekproef zelfstandig werken weektaak groep 3

Tijdsteeekproef zelfstandig werken groep 4

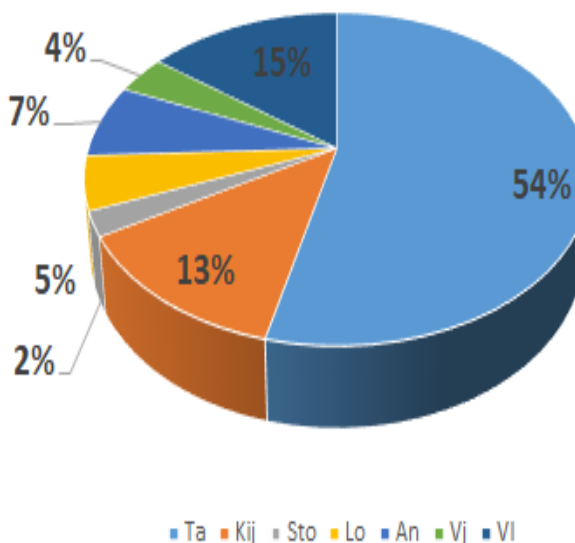

Figuur 8. Tijdsteeekproef zelfstandig werken groep 4

De observatie waarvan de resultaten in figuur 9 weergegeven wordt, heeft plaatsgevonden tijdens het zelfstandig werken aan de weektaak in de klas. De leerkracht had van tevoren aangegeven bij de leerlingen dat zij even niet beschikbaar was voor vragen. Je ziet een groei in taakgericht werken van 9% in verhouding met de vorige observatie. Er is een aanzienlijke groei van 6% in het bezig zijn met andere activiteiten. Daarentegen wel een verlaging van 6% in het vragen aan de juf.

Deze observatie, die te zien is in figuur 8, is afgenomen bij zeven leerlingen. De observatie is afgenomen op het 'leerplein', hier doen de leerlingen zelfstandige verwerking van de instructie onder begeleiding van een onderwijsassistent. Er zitten meerdere groepen op het 'leerplein', dus leerlingen kunnen er niet terecht met hun vraag. Er is 46% van de tijd taakgericht gewerkt door de leerlingen. Opvallend is dat er 14% van de tijd wordt besteed aan het stellen van een vraag aan een andere leerling.

Tijdsteeekproef zelfstandig werken weektaak groep 4

Figuur 9. Tijdsteeekproef zelfstandig werken weektaak groep 4

In bijlage E. is de enquête weergegeven die afgenomen is bij de leerkrachten van de onderbouw. In deze paragraaf zullen alleen de resultaten geanalyseerd worden die relevant zijn voor deze contextvraag. Wanneer er gesproken wordt over de kleuterleerkracht wordt daarmee de leerkracht van groep 1,2 en 3 bedoeld.

Hoe zie je zelfstandigheid terug in de klas?

De leerkrachten van groep 1, 2 en 3 geven aan dat de leerlingen van groep 3 een weektaak hebben en dat ze (gedeeltelijk) zelf mogen kiezen wanneer wat gemaakt wordt in de week. Groep 1/2 heeft drie verplichte taakjes per week en mag ook min of meer zelf kiezen wanneer deze gemaakt worden. Er wordt aangegeven dat de leerlingen hier af en toe nog wel wat sturing in nodig hebben. Wanneer de taakjes op maandag uitgelegd worden, wordt er door de leerkrachten wel vanuit gegaan dat de leerlingen de taakjes, op dinsdag of woensdag, nog zelf kunnen maken zonder verdere uitleg. Alle leerlingen pakken zelf de materialen en ruimen deze ook weer op. Wanneer de leerlingen hulp nodig hebben vragen ze niet direct aan de juf, maar ook aan elkaar. De leerlingen gaan zelf naar de wc en kunnen (bijna allemaal) zelf hun jas/knopen/ ritsen etc. dicht doen. De leerlingen die pas op school zijn gekomen hebben meer begeleiding nodig. De leerkracht van groep 4 geeft aan dat de zelfstandigheid in de klas vooral terug te zien is na de instructie van rekenen, taal en spelling. Het is de bedoeling dat de leerlingen na de instructie zelfstandig de verwerking doen, in de klas of op het leerplein. Ook wordt ervan uitgegaan dat de leerlingen de weektaak moeten kunnen maken zonder hulp. Materialen worden ook hier weer zelf geregeld/ gepakt.

Wanneer werken de leerlingen het vaakst zelfstandig?

Uit de enquête is te analyseren dat het bij de kleuterleerkrachten verschilt wanneer de leerlingen het vaakst zelfstandig werken. De éne kleuterleerkracht geeft aan dat er het vaakst zelfstandig gewerkt wordt tussen 8:30 – 10:00 uur en 10:00 – 12:00 uur. De andere kleuterleerkracht geeft vooral aan dat de leerlingen het vaakst zelfstandig werken tussen 8:30 en 10:00 uur. Volgens de leerkracht van groep 4/5/6 wordt er het vaakst zelfstandig gewerkt tussen 12:00 en 14:15 uur.

Hoe geef jij zelfstandig werken vorm in de klas?

De éne kleuterleerkracht geeft in de enquête aan dat groep 1/2 na de instructie van het taakje (zoveel mogelijk) aan de slag gaat. Hier en daar wordt er dan nog weleens hulp geboden, daarvoor is dan een onderwijsassistent of stagiaire aanwezig. Er wordt van deze leerkracht verwacht dat de leerlingen zelf de materialen pakken die ze nodig hebben en deze dan ook weer opruimen. De andere kleuterleerkracht spreekt in de enquête enkel over groep 3, maar sluit hierbij aan op de andere leerkracht. Groep 3 gaat na de instructie zelfstandig aan de slag. Er wordt in deze groep gewerkt met blokjes. Op deze blokjes staat niet storen (rood), beschikbaar (groen) en een vraagteken. De leerlingen mogen overleggen met elkaar en pakken zelf de materialen die ze nodig hebben. Eén van de kleuterleerkrachten voegt hier nog aan toe dat er wordt gewerkt aan uitgestelde aandacht en dat er op het bord wordt aangegeven waar de leerlingen aan moeten werken. De leerkracht van groep 4/5/6 geeft aan dat er gebruik gemaakt wordt van de weektaak. De dag wordt zo ingedeeld dat er eerst instructie gegeven wordt en daarna de zelfstandige verwerking. De leerlingen moeten zelfstandig aan het werk zijn wanneer de leerkracht instructie geeft aan de andere groep.

Bij welk vak werken de leerlingen het vaakst zelfstandig?

Voor groep 1/2 geldt vooral dat de leerlingen zelfstandig werken tijdens het maken van de taakjes of tijdens het werken/spelen in de keuze hoeken. Groep 3 werkt het vaakst zelfstandig

bij rekenen, veilig leren lezen en maken van de weektaak. Ook wanneer de leerkracht bij groep 1/2 is, werken de leerlingen van groep 3 zelfstandig verder. De leerkracht van groep 4/5/6 geeft aan dat er vooral zelfstandig gewerkt wordt bij de vakken lezen, rekenen, taal, spelling en schrijven. Ook tijdens het werken aan de weektaak wordt er verwacht dat de leerlingen zelfstandig werken.

Hoe zelfstandig zijn de leerlingen in jouw klas?

Deze vraag staat in de enquête als een gesloten schaalvraag met vijf waardes (Van der Donk & Van Lanen, 2015). Waarde 1 betekent in dit geval dat de leerlingen in de klas helemaal niet zelfstandig zijn en waarde 5 betekent dat de leerlingen volledig zelfstandig zijn. De éne leerkracht geeft de klas een 4 score wat betreft zelfstandigheid. De andere leerkracht geeft de leerlingen een 3 score wat betreft zelfstandigheid. De leerkracht van groep 4/5/6 geeft de leerlingen een 3 score als antwoord op deze vraag.

3.3.2 Wat is de huidige stand van zaken bij de leerkrachten met betrekking op het stimuleren van de zelfstandigheid?

Voor het beantwoorden van deze vraag is er gebruik gemaakt van de enquête zoals deze weergegeven is in bijlage E. Er is een selectie gemaakt uit de enquête wat betreft de vragen die aansluiten bij deze contextvraag. Deze geselecteerde vragen zijn relevant voor het beantwoorden en zullen dan ook geanalyseerd worden.

Wat betekent voor jou het begrip zelfstandigheid?

Voor de éne kleuterleerkracht betekent het begrip zelfstandigheid vooral dat je jezelf kunt redden, dit is voor haar het belangrijkste. Verder geeft zij aan dat het ook te maken heeft met het (zoveel mogelijk) onafhankelijk zijn van een ander. Het maken van je eigen keuzes wordt door deze leerkracht ook als belangrijk ervaren. Wel wordt er aangegeven dat zelfstandigheid voor haar niet hoeft te betekenen dat je niet meer afhankelijk bent van anderen. Voor de andere leerkracht van de kleuters betekent het begrip zelfstandigheid vooral dat de leerlingen na een (korte) uitleg zelfstandig, dus zonder hulp van een leerkracht, het werk kunnen maken. Ook vindt zij het belangrijk dat leerlingen eerst zelf proberen een oplossing te vinden wanneer ze iets even niet begrijpen. Dit kan zijn dat de leerling het zelf oplost, maar het kan ook zijn dat de leerling hulp vraagt bij een klasgenoot. De leerkracht van 4/5/6 sluit zich volledig aan bij het laatste. Er wordt hier wel aan toegevoegd dat het begrip zelfstandigheid ook betekent dat de leerling zelf een oplossing kan bedenken als ze vast lopen met wat ze kunnen gaan doen. Zij geeft aan dat er op dit moment geklierd wordt wanneer de leerlingen even niet verder kunnen. De leerkracht van 4/5/6 vindt dat zelfstandigheid ook inhoudt dat de leerlingen na de uitleg zelfstandig, zonder hulp van de leerkracht, het werk kunnen maken.

Wat doe jij aan het bevorderen van de zelfstandigheid?

De kleuterleerkracht aan geeft aan dat wanneer leerlingen op school komen er vanaf het eerste moment zelfstandigheid gestimuleerd wordt door ze zelf dingen te laten doen. Wanneer iets niet lukt, wordt het nog een keer geprobeerd. Ze hebben het bij de kleuters over 'van proberen kun je leren'. Wanneer het echt niet lukt, wordt er natuurlijk wel hulp geboden. Daarnaast wordt

er gestimuleerd om eigen keuzes te maken en zelf te beslissen. Het is belangrijk dat je niet afhankelijk bent van iemand anders. De andere kleuterleerkracht voegt hieraan toe zij de eerdergenoemde blokjes inzet, dat ze de leerlingen leert wat uitgestelde aandacht is en dat de leerkracht elke dag op het bord aangeeft wat de leerlingen die dag moeten doen. De leerkracht van groep 4/5/6 legt aan het begin van de week de weektaak uit en legt de materialen klaar die daarvoor nodig zijn.

Wat zou jij meer willen doen aan het bevorderen van zelfstandigheid?

Eén van de kleuterleerkrachten geeft aan dat zij een ‘control freak’ is en het zelf graag allemaal in de hand wil houden. Zij zou het af en toe wat meer willen ‘loslaten’ en de leerlingen zelf dingen laten doen/kiezen. Er wordt aangegeven dat vooral bij de jongste leerlingen de neiging heeft om alles zelf in de hand te hebben. De andere kleuterleerkracht geeft aan dat, voor haar gevoel, de leerlingen een paar jaar terug zelfstandiger waren dan nu. Met twee leerkrachten in de groep zit je er soms te snel bovenop. Ook geeft zij aan dat het op dit moment voor groep 3 ook onrustiger is geworden nu ze met drie groepen in een kleiner lokaal zitten dan voorheen. Er is meer moeite met de concentratie en die heb je volgens deze leerkracht nodig om goed zelfstandig te kunnen werken. De leerkracht van groep 4/5/6 geeft aan dat het goed zou zijn wanneer er meer tijd zou zijn om de taken en het werk van de leerlingen te controleren. Zij geeft aan dat ze het gevoel heeft dat als de leerlingen in de gaten hebben dat de leerkracht alles controleert ze zich beter zullen gaan inzetten.

Hoe geef jij zelfstandig werken vorm in de klas?

Deze vraag is geanalyseerd in paragraaf 3.3.1. Hier zijn de antwoorden terug te vinden.

Hoe zou jij zelfstandig werken vorm willen geven?

De kleuterleerkrachten geven aan dat zij tevreden zijn met hoe het op dit moment gaat. De leerlingen krijgen genoeg mogelijkheden om zich, wat betreft zelfstandigheid, te kunnen ontwikkelen. Wel geeft één van de kleuterleerkrachten aan dat het voor groep 3 fijn zou zijn om op een wat rustigere plek te werken. Zij geeft aan dat het voor haar dan ook meer de mogelijkheid geeft om een ronde te doen bij groep 1/2. Door die ronde zouden de leerlingen van groep 3 ook beter om leren gaan met uitgestelde aandacht. De leerkracht van groep 4/5/6 geeft in de enquête aan dat het het beste zou werken wanneer er een combinatiegroep gemaakt zou worden in plaats van een drie dubbele groep.

Waarom is voor jou zelfstandigheid van belang?

Er wordt aangegeven dat zelfstandigheid van belang is als een goede voorbereiding om je te redden in de maatschappij. Het is ook belangrijk om je eigen keuzes te leren maken en te doen wat je wilt. Eén van de kleuterleerkrachten en de leerkracht van groep 4/5/6 geven aan dat zelfstandigheid van belang is voor de leerkracht zodat deze dan de mogelijkheid heeft om andere leerlingen extra te begeleiden of te helpen. Ook vinden zij het belangrijk dat de leerlingen verantwoordelijk zijn/worden voor hun werk en werkhouding, dit is weer belangrijk voor hun toekomst.

Wat is voor jou de belemmerende factor van zelfstandigheid?

Er wordt door één van de kleuterleerkrachten aangegeven dat je de leerlingen niet te veel moet loslaten. Het is belangrijk om als leerkracht goed overzicht te houden. Er wordt aangegeven dat sommige leerlingen tegenwoordig een korte spanningsboog hebben en dat bij minder rust in de groep, de zelfstandigheid minder vanzelfsprekend is.

	Leerkracht 1 (Groep 1,2,3)	Leerkracht 2 (Groep 1,2,3)	Leerkracht 3 (Groep 4,5,6)
In mijn les maak ik tijd vrij voor zelfstandig werken.	1 – 2 – 3 – 4 – 5	1 – 2 – 3 – 4 – 5	1 – 2 – 3 – 4 – 5
In mijn voorbereiding houd ik rekening met zelfstandigheid.	1 – 2 – 3 – 4 – 5	1 – 2 – 3 – 4 – 5	1 – 2 – 3 – 4 – 5
Ik vind zelfstandigheid waardevol voor mijn les.	1 – 2 – 3 – 4 – 5	1 – 2 – 3 – 4 – 5	1 – 2 – 3 – 4 – 5
Ik vind zelfstandig werken waardevol voor mijn les.	1 – 2 – 3 – 4 – 5	1 – 2 – 3 – 4 – 5	1 – 2 – 3 – 4 – 5
Het bevorderen van zelfstandigheid is de taak van de leerkracht.	1 – 2 – 3 – 4 – 5	1 – 2 – 3 – 4 – 5	1 – 2 – 3 – 4 – 5
Het bevorderen van zelfstandigheid is de taak van de opvoeder.	1 – 2 – 3 – 4 – 5	1 – 2 – 3 – 4 – 5	1 – 2 – 3 – 4 – 5
Ik vind dat zelfstandigheid goed gestimuleerd wordt binnen de school.	1 – 2 – 3 – 4 – 5	1 – 2 – 3 – 4 – 5	1 – 2 – 3 – 4 – 5

Figuur 10. Resultaten schaalvragen leerkrachtenenquête

In figuur 10 zijn de resultaten te zien van de schaalvragen uit de enquête die afgenomen is bij de onderbouwleerkrachten. De leerkrachten zijn het over het algemeen eens met elkaar. Uit de resultaten is af te leiden dat er nog vooruitgang te boeken is wat betreft het stimuleren van de zelfstandigheid binnen de school. Leerkracht 1 geeft aan dat er meer aandacht aan zelfstandigheid besteed kan worden in haar voorbereiding. Er is ook te zien dat de leerkrachten zelfstandigheid en zelfstandig werken waardevol vinden voor hun les. Er is met een vijf gescoord en dit betekent dat de leerkrachten het er helemaal mee eens zijn. Er wordt aangegeven dat het bevorderen van de zelfstandigheid vooral de taak van de leerkracht is, maar ook de opvoeder heeft hier een rol in.

3.3.3 In welke mate komt de weektaak tegemoet aan het bevorderen van de zelfstandigheid?

Voor het beantwoorden van deze vraag is er gebruik gemaakt van de eerdergenoemde tijdstekproef als observatie. Er hebben in totaal vier observaties plaatsgevonden, waarvan twee in groep 3 en twee in groep 4. Belangrijk om te weten is dat er één keer geobserveerd is tijdens het zelfstandig werken aan de eerder gegeven taak en er is ook één keer geobserveerd tijdens het zelfstandig werken aan de weektaak, dit geldt voor beide groepen.

De resultaten van de twee observaties, die afgenomen zijn in groep 3, zijn terug te vinden in paragraaf 3.3.1. In figuur 6 is de tijdsteekproef zelfstandig werken groep 3 terug te vinden, in figuur 7 de resultaten van de tijdsteekproef zelfstandig werken weektaak groep 3 en in figuur 5 de bijbehorende legenda. Er is in groep 3 5% meer van de tijd besteed aan taakgericht werken bij de observatie tijdens het werken met de weektaak. Opvallend tijdens deze observatie is dat leerlingen vaker op de weektaak keken voor een volgende taak in plaats van de leerkracht vragen. Ook is er een opvallende daling van 5% van het om zich heen kijken van de leerlingen. Het aan de juf vragen is minimaal gedaald met 1%. Tijdens deze observatie heeft de leerkracht de leerlingen wel op gang geholpen door aan te geven met welke taak de leerlingen konden starten van de weektaak. Leerlingen hoefden niet zelfstandig de weektaak te bestuderen en er werd niet zelf een keuze gemaakt door de leerling. Opvallend was dat grotendeels van het percentage van het vragen aan de juf gebruikt werd om vragen te stellen over de weektaak.

Ook de resultaten van groep 4 zijn terug te vinden in paragraaf 3.3.1. In figuur 8 zijn de resultaten tijdsteekproef zelfstandig werken groep 4 terug te vinden en in figuur 9 zijn de resultaten tijdsteekproef zelfstandig werken weektaak groep 4 terug te vinden. Ook hier is, net zoals bij de observatie van groep 3, een groei te zien wat betreft taakgericht werken. Groep 4 is 9% meer van de tijd taakgericht aan het werk. Bij groep 4 is wel een mooie daling zichtbaar wat betreft vragen aan de juf van 6%. Tijdens de observatie zelfstandig werken zonder de weektaak was opvallend dat leerlingen snel naar de leerkracht gingen om te vragen wat ze konden doen. In de observatie was zichtbaar dat leerlingen vaker zelfstandig de weektaak bestudeerden, wel is hier nog onduidelijkheid over bij de leerlingen. Tijdens de observatie met de weektaak was er minder begeleiding. De leerlingen zaten, met twee groepen, op het leerplein onder begeleiding van de onderwijsassistente en niet onder begeleiding van de leerkracht. Er is in de observatie een duidelijke groei van 6% te zien bij het doen van andere activiteiten dan de taak. Er is minder aansturing gegeven tijdens de observatie met de weektaak dan de observatie zelfstandig werken zonder weektaak in de klas.

3.4 Conclusie contextonderzoek

Als eerste wordt er antwoord gegeven op de volgende contextvraag: ‘Wat is de huidige stand van zaken bij de leerlingen van de onderbouw wat betreft zelfstandigheid?’ Er is gebruik gemaakt van een Ik-doelen vragenlijst per leerling, tijdsteekproef en een enquête. Uit resultaten van de Ik-doelen kwam naar voren dat voor het grootste gedeelte van de leerlingen op de meeste vragen wel met een ja gescoord heeft. De volgende Ik-doelen zijn niet volledig behaald door de leerlingen van groep 1/2;

1. Ik kan een beker zelf openmaken.
2. Ik weet welke dag het is.
3. Ik kan mijn eigen veters strikken.
4. Ik ken de (belangrijkste) leraren op school.
5. Ik weet de weg in school.
6. Ik kan een iPad hanteren.
7. Ik kan een computermuis hanteren.

Leerkracht geeft hierbij aan dat punt 4 en 5 de coronacrisis een rol speelt en dat er te weinig gewerkt wordt aan punt 6 en 7.

In verhouding is er door groep 3/4 vaker onvoldoende gescoord dan door groep 1/2. Op de volgende Ik-doelen wordt door groep 3/4 onvoldoende gescoord:

1. Ik kan klokkijken.
2. Ik probeer zelf een conflict op te lossen.
3. Ik hanteer de juiste schrijfconventies.
4. Ik controleer het materiaal.
5. Ik ken het stappenplan van uitgestelde aandacht.
6. Ik bedenk zelf onderwerpen.

Opvallend bij de resultaten is dat op punt 4 door alle leerlingen van groep 3 voldoende is gescoord en door de leerlingen van groep 4 onvoldoende. De leerkracht geeft ook hier weer aan dat de coronacrisis en dus het thuisonderwijs invloed kan hebben op punt 3.

Om te concluderen wat de huidige stand van zaken is bij de leerlingen wat betreft zelfstandigheid is er een tijdsteekproef afgenomen. Er is te zien dat de leerlingen van zowel groep 3 als groep 4 de capaciteit hebben om grotendeels taakgericht te werken. Ook valt er te concluderen dat er nog veel winst te behalen valt aangezien bij groep 3 ongeveer 40% van de tijd besteed wordt aan andere activiteiten dan taakgericht werken en bij groep 4 rond de 50%. Deze tijd zou efficiënter ingevuld moeten worden.

Leerkrachten geven vooral aan dat leerlingen vanuit school gestimuleerd worden om zelfstandig te werken door het gebruik maken van een weektaak bij groep 3 en 4, groep 1 en 2 drie verplichten taakjes te geven en de leerlingen na de instructies veel zelfstandig aan de slag laten gaan. Er wordt het meest zelfstandig gewerkt bij de vakken rekenen, taal, spelling en lezen. Voor groep 1/2 geldt dat er het vaakst zelfstandig gewerkt wordt tijdens de taken en het spelen in de keuze hoeken. De leerlingen maken in groep 3 kennis met uitgestelde aandacht, dit zou meer georganiseerd moeten worden. De leerkrachten zijn tevreden wat betreft de zelfstandigheid, maar hier valt winst te behalen. De leerkrachten geven de zelfstandigheid van de leerlingen rond de 3/4 op een schaal van 1 tot 5.

De tweede contextvraag die beantwoord wordt luidt; 'Wat is de huidige stand van zaken bij de leerkrachten met betrekking tot het stimuleren van de zelfstandigheid?' Hieruit valt te concluderen dat de leerkrachten zelfstandigheid/ zelfstandig werken vormgeven in de klas door gebruik te maken van materialen, een weektaak en uitgestelde aandacht. Voor de leerkrachten is zelfstandigheid en zelfstandig werken waardevol voor in de lessen. Er wordt aangegeven dat zelfstandigheid vooral betekent dat je jezelf kunt redden, je eigen keuzes kunt maken, zelf proberen oplossingen te vinden voor wanneer je iets niet snapt of als de leerlingen niet weten wat ze moeten doen en na een instructie zelf aan het werk kunnen. Er wordt aangegeven dat de zelfstandigheid in groep 1/ 2/ 3 bevorderd kan worden door de leerlingen meer zelf te laten doen en het als leerkracht soms 'los te laten'. Er is te concluderen dat drie combinatiegroepen en de indeling van de lokalen zorgen voor meer onrust en minder concentratie van de leerlingen.

Er wordt aangegeven dat een combinatiegroep, in plaats van een drie dubbele groep, en een rustigere plek bevorderend zal zijn voor de zelfstandigheid.

Ten slotte is de derde contextvraag: 'In welke mate komt de weektaak tegemoet aan de zelfstandigheid van de leerlingen? Beantwoord door gebruik te maken van de eerdergenoemde tijdsteeekproef. Er is hieruit te concluderen dat de leerlingen meer zelfstandig en taakgericht werken tijdens de observatie met de weektaak dan zonder de weektaak. Wel is het verschil minimaal en valt hier meer winst uit te behalen. De meeste vragen die aan de leerkrachten gesteld werden gingen over de weektaak, hier heerst nog onduidelijkheid.

Hoofdstuk 4: Conclusie en discussie

In dit hoofdstuk zal een eindconclusie gegeven worden waarin de hoofdvraag; ‘Hoe kan de zelfstandigheid van de leerlingen uit de onderbouw van KBS Sint Bernardus verhoogd worden tijdens de zelfstandige verwerking?’ beantwoord zal worden. Ook worden de discussiepunten gepresenteerd. Vanuit de eindconclusie en de discussie zullen aanbevelingen voor in de praktijk gegeven worden.

4.1 Discussie

Er zijn een aantal discussiepunten die de betrouwbaarheid van het bachelorthesis in twijfel zouden kunnen trekken. Dit onderzoek heeft plaatsgevonden in de coronaperiode. Hierdoor zijn er periodes geweest waarin de leerlingen vanuit huis het onderwijs gevolgd hebben. De leerlingen hebben in deze periode veel ‘achterstand’ opgelopen wat betreft verschillende ontwikkelingen. Deze ‘achterstand’ zou eventuele gevolgen kunnen hebben voor de resultaten van de observaties.

Dit onderzoek is afgenomen op een kleine dorpschool. Het aantal betrokken leerlingen en leerkrachten is hierdoor weinig. De observaties en vragenlijsten zijn in totaal bij vijftientig leerlingen afgenomen. De enquête is afgenomen bij drie leerkrachten die werkzaam zijn in de onderbouw. De kleine hoeveelheid leerlingen en leerkrachten zou een vertekend beeld kunnen geven van de resultaten.

In de observatie waarbij de tijdsteekproef gebruikt werd miste er een optie, namelijk helpt andere leerling. Wanneer een leerling tijdens deze observatie hulp vroeg aan een andere leerling zijn beide leerlingen op ‘vraagt andere leerling’ gezet in het tijdsteekproef-formulier, dit zou eventueel een vertekend beeld kunnen geven van de taakgerichtheid van leerlingen.

4.2 Conclusie en advies

4.2.1 Conclusie

In dit onderzoek wordt er antwoord gegeven op de hoofdvraag: ‘Hoe kan de zelfstandigheid van de leerlingen uit de onderbouw van KBS Sint Bernardus verhoogd worden tijdens de zelfstandige verwerking?’ Deze vraag staat centraal in het onderzoek.

Teitler (2009) benoemd dat de zelfstandigheidsontwikkeling bestaat uit vier Z-fasen. De zelfstandigheidsontwikkeling wordt door leerlingen in deze volgorde doorlopen. Volgens Berends & Wolthuis (2014) zijn leerlingen in de leeftijd van 5 tot 7 jaar in staat om zelfgestuurd te leren leren. Er moet hierbij wel rekening gehouden worden met de verschillen tussen de leerlingen.

Leerkrachten geven in de enquête aan dat een combinatiegroep, in plaats van een drie dubbele groep, en een rustige plek bevorderend zullen zijn voor de zelfstandigheid en de concentratie van de leerlingen. Derriks & Roede, (2009) benoemen dat leerkrachten in combinatiegroepen minder tijd voor de andere leerlingen hebben en dat de leerlingen zich minder goed kunnen concentreren.

Als leerkracht moet je voor het bevorderen van de zelfstandigheid een positieve houding hebben die gericht is op feedback geven en het vergroten van zelfvertrouwen (Klamer-Hoogma, 2018). De leerkracht kan de zelfstandigheid bevorderen door taken te geven en gebruik te maken van uitgestelde aandacht (Teitler, 2009). Bongaards & Sas (2008) benoemen dat het bevorderen van zelfstandigheid ook bevorderd kan worden door duidelijk te maken waarom leerlingen zelfstandig moeten zijn en wanneer dit verwacht wordt. Ook moeten er duidelijke regels opgesteld worden. De regels is ook één van de vijf algemene aandachtspunten die van belang zijn bij zelfstandig werken. De overige vier zijn inrichting, vaste rondes, afsluiting en begeleiding (Klamer-Hoogma, 2018).

Uit het contextonderzoek is verder gebleken dat de leerlingen van groep 1/ 2, 7 van de 38 Ik-doelen niet met een voldoende hebben afgesloten. Groep 3/ 4 heeft 6 van de 24 Ik-doelen nog niet behaald. Verder is er gebleken dat de leerlingen meer taakgericht werken wanneer er gebruik wordt gemaakt van de weektaak, hier is nog wel veel onduidelijkheid over bij de leerlingen. Er valt nog meer uit te halen.

4.2.2 Aanbevelingen voor de praktijk

Naar aanleiding van het onderzoek worden de volgende aanbevelingen voor in de praktijk gedaan:

- Voor het bevorderen van zelfstandigheid moet de leerkracht een positieve houding aannemen die gericht is op feedback geven en het vergroten van het zelfvertrouwen. (Klamer-Hoogma, 2018)
- Voor het bevorderen van het zelfstandig werken moet er rekening gehouden worden met de vijf algemene aandachtspunten. (Klamer-Hoogma, 2018)
- Voor het bevorderen van zelfstandigheid moet er rekening gehouden worden met de vier Z-fasen van Teitler (2009)
- Voor het bevorderen van de zelfstandigheid is het voor de leerlingen van belang dat zij weten wat zelfstandigheid inhoudt en wanneer dit van ze verwacht wordt. (Bongaards & Sas, 2008)

Hoofdstuk 5: Ontwerpen

Aan de hand van het onderzoek zal in dit hoofdstuk de voorlopige ontwerpdoelen en -eisen geformuleerd worden. De ontwerpdoelen en -eisen die in dit hoofdstuk geformuleerd worden zullen aansluiten bij het doel van het onderzoek, namelijk het bevorderen van de zelfstandigheid van de leerlingen van de onderbouw. Er worden handvatten gegeven aan de leerkrachten voor het bevorderen van deze zelfstandigheid.

5.1 Uitgangspunten ontwerpen

De uitgangspunten voor het ontwerp zijn terug te vinden in bijlage G. Deze uitgangspunten zijn gebaseerd op het literatuur- en contextonderzoek.

Uitgangspunten:

- Het ontwerp sluit aan bij de vier Z-fasen van Teitler (2009)
- Ontwerp sluit aan bij de vijf aandachtspunten van Klamer-Hoogma (2018)
- Het ontwerp biedt leerkrachten handvatten voor het bevorderen van zelfstandigheid.
- Het ontwerp geeft leerlingen en leerkrachten meer duidelijkheid over de weektaak.
- Het ontwerp sluit aan bij de niet behaalde Ik-doelen.
- Het ontwerp geeft leerlingen inzicht in waarom ze zo zelfstandig mogelijk moeten zijn en wanneer dit van ze wordt verwacht.
- Het ontwerp is geschikt voor de onderbouw, groep 1 t/m 4.
- Het ontwerp zal uitgevoerd worden vanaf juni voor onbepaalde tijd.

5.2 Voorlopige doelen ontwerp

Het ontwerp is zowel gericht op de leerkrachten als op de leerlingen. Het doel van het ontwerp is dat de leerkrachten handvatten krijgen om de zelfstandigheid van leerlingen, tijdens het zelfstandig werken, te bevorderen. Het doel voor de leerlingen is om met kleine stapjes, met behulp van de leerkrachten, zelfstandiger te worden. Het doel op lange termijn is dat de leerlingen zelfstandiger groep 4/5/6 binnenstappen, hetgeen waar de leerkrachten in groep 5/6 op dit moment tegen aanlopen.

De voorlopige doelen van het ontwerp sluiten aan bij de wensen van de leerkracht. De wensen van de leerkracht zijn aan het licht gekomen door de vragenlijst en vergaderingen. De wensen van de leerkrachten zijn als volgt:

- Het bevorderen van de zelfstandigheid van leerlingen in de onderbouw.
- Leerkrachten meer handvatten geven voor het bevorderen van de zelfstandigheid.

Literatuurlijst

- Beemsterboer, M., & Uiterwijk, L. (2019). Is het waar dat het werken met een weektaak de midden- en bovenbouw van de basisschool de meta-cognitieve vaardigheden van leerlingen versterkt? (632). Kennisrotonde. Geraadpleegd van <https://www.kennisrotonde.nl/sites/kennisrotonde/files/migrate/PDF-voor-website-Kennisrotonde-antwoord-VRAAG-632.pdf>
- Berends, R. (2015). Ik-doelen zelfredzaamheid. Focus op Dalton. https://www.focusopdalton.nl/wp-content/uploads/2015/02/Berends_R_2015_ik-doelen_zelfredzaamheid_versie_21.pdf
- Becker, A. (2012). Inleiding in de Pedagogiek (1ste ed.). Koninklijke Van Gorcum.
- Berends, R., & Wolthuis, H. (2014). Focus op Dalton (Dutch Edition) (01 editie). Saxion Dalton University Press.
- Bongaards, B., & Sas, J. (2008). Praktijkboek leerlingenzorg - omgaan met zorgleerlingen in de school (2de ed.). Wolters-Noordhoff.
- Derriks, M., & Roede, E. (2009). Verscheidenheid en uniformiteit. <https://archief.kohnstammstituut.nl/rapporten/sco822.pdf>
- Hooijmaaijers, T., & Stokhof, T. (2012). Ontwikkelingspsychologie voor leerkrachten basisonderwijs (2de ed.). Koninklijke Van Gorcum.
- Inspectie van het onderwijs - ministerie van onderwijs, cultuur en wetenschap. (2018, april). De staat van het onderwijs 2018 | onderwijsverslag over 2016/2017. <https://www.onderwijsinspectie.nl/documenten/rapporten/2018/04/11/rapport-de-staat-van-het-onderwijs>
- Kaizer, W. (1993). *Zelfwerkzaamheid*. Zwijssen.
- Klamer-Hoogma, M. G. (2018). Klassenmanagement (2de ed.). Noordhoff.
- Parkhurst, H. (1922). Education on the Dalton Plan. London: G. Bell & Sons, Ltd. / New York: E.P. Dutton and Company
- Slager, S. (2020). Schoolgids 2020 - 2021 KBS Sint Bernardus Oldemarkt. https://www.bernardusoldemarkt.nl/syndeo_data/media/schoolgids/Schoolgids_06VC_St_Bernardus_Oldemarkt_2020-2021__1_.pdf
- SLO. (z.d.). Zelfstandig werken. <https://www.slo.nl/thema/meer/jonge-kind/lexicon/zelfstandig-werken/>
- Teitler, P. (2009). Lessen in orde (1e ed.). Coutinho.
- Van der Donk, C., & Van Lanen, B. (2015). Praktijkonderzoek in zorg en welzijn (1ste ed.). Coutinho.
- Webredactie OMJS. (2019, 13 februari). Weektaak-beslissingsschema. Geraadpleegd op 12 januari 2021, van <https://www.onderwijsmaakjesamen.nl/actueel/weektaak-beslissingsschema/>